

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ»

Студента 2 курсу, 13м групи,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

(підпис студента)

Мельника
Євгена
Ігоровича

Науковий керівник – д.ек.наук.,
Професор кафедри економічної
теорії та конкурентної політики

(підпис керівника)

Романенко
Володимир
Анатолійович

Гарант освітньої програми –
д.держ.упр., професор,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування

(підпис гаранта)

Орлова
Наталія
Сергіївна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ ЯК КОНЦЕПЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	6
1.1. Основні підходи до поняття «електронного врядування», структура, функції та принципи його організації.....	7
1.2. Етапи створення «електронного врядування»	15
1.3. Мета та стратегічні завдання електронного врядування.....	19
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ «ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ» В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ УКРАЇНИ.....	21
2.1. Нормативно-правове забезпечення електронного врядування.....	22
2.2. Аналіз державної практики реалізації основних напрямків розвитку «електронного врядування»	32
2.3. Досвід використання інструментів е-демократії в країнах ЄС.....	42
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ «ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	48
3.1. Імплементация Європейського досвіду в Україні.....	48
3.2. Проблеми «електронного врядування» в Україні і можлива політична стратегія щодо їх подолання	53
Висновки до розділу 3.....	58
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. ХХІ століття в нашій країні і в усьому світі – це вік переходу до інформаційного суспільства, інформаційної цивілізації; де інформація є таким традиційним ресурсом розвитку, як і енергія або сировина. Використання інформаційних технологій сьогодні є однією з домінант сучасного етапу розвитку держави. Мережа Інтернет відкриває нові ефективні засоби управління і взаємодії органів влади, комерційних структур і громадян. Прикладом таких засобів є «електронне врядування», що є однією з управлінських інновацій кінця ХХ – початку ХХІ ст., яка все інтенсивніше впроваджується по всьому світу.

Однак труднощі перетворень свідчать про серйозні проблеми методологічного, організаційно-правового, фінансового, технологічного і психологічного порядку у цій сфері. Таким чином, оцінка потенціалу нових інформаційних технологій в державному управлінні і аналіз процесу створення «електронного врядування» в сучасній Україні бачиться як значуща в теоретичному і практичному аспекті проблема.

Здійснення дослідження та аналіз українського досвіду впровадження електронного урядування є непростим, що пояснює його недостатню наукову дослідженість. Окремі аспекти цього питання, у той чи інший спосіб досліджували такі вітчизняні вчені, як: В.С. Авдонін, О.А. Баранов, І.Г. Бондар, М.С. Вершинін, В.П. Горбулін, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, В. Єжунінов, А.В. Єфанов, І.Б. Жилияєв, В.Г. Іванов, Т.Є. Кагановська, Е.Л. Клепець, І.В. Клименко, П.С. Клімушин, С.Ю. Коваленко, М.Г. Любарський, В.В. Марченко, В.П. Новосад, В.К. Полумієнко, Т.В. Попова, І.А. Рубан, Р.Г. Селіверстов, А.І. Семенченко, Ю.П. Сурмін, В.Ю. Степанов, Ю.І. Цеков, С.А. Чукут, М.Я. Швець, Р.В. Юринець та інші. У вітчизняній науці недостатньо приділено уваги питанню дослідження впровадження електронного врядування в Україні.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз українського розвитку впровадження електронного врядування на основі існуючого масиву

напрацювань вітчизняних науковців, а також надання пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення електронного урядування на базі європейського досвіду.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких **завдань**:

1. Визначити основні підходи до поняття «електронного врядування», структура, функції та принципи його організації.
2. Обґрунтувати основні етапи створення «електронного врядування».
3. Охарактеризувати мету та стратегічні завдання електронного врядування.
4. Проаналізувати нормативно-правове забезпечення електронного врядування.
5. Здійснити аналіз державної практики реалізації основних напрямків розвитку «електронного врядування».
6. Розглянути досвід використання інструментів е-демократії в країнах ЄС.
7. Розглянути можливість впровадження Європейського досвіду «електронного врядування» в Україні .
8. Визначити основні проблеми «електронного врядування» в Україні і можливу політична стратегію щодо їх подолання.

Об'єкт дослідження – розвиток електронного врядування України.

Предмет дослідження – тенденції розвитку електронного врядування України в контексті європейських інтеграційних процесів.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс наукових методів, які застосовуються для вирішення завдань та досягнення мети. Діалектичний метод застосовано для з'ясування причин появи та сутності теорії управління. Системний підхід використано з метою дослідження становлення електронного урядування в країні; індуктивний та дедуктивний методи – при узагальненні емпіричної інформації з тематики дослідження; метод аналізу – під час опрацювання наукових джерел і законодавства з метою завершеного, повного вивчення предмета дослідження,

висвітлення його властивостей, а також понятійно-категоріального апарату; метод синтезу – при дослідженні розвитку електронного урядування зарубіжних країн; історичний метод – для дослідження етапів розвитку електронного урядування в Україні; порівняльний метод зарубіжного досвіду становлення та функціонування електронного урядування.

Теоретична і практична цінність цього дослідження визначається в значній мірі змістом отриманих результатів.

Положення і висновки роботи можуть бути використані для подальших науково-дослідницьких завдань в контексті науки державного управління.

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Структура роботи обумовлена метою, завданням, об'єктом і предметом дослідження та логікою викладу матеріалу. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи – 72 сторінки, з яких 65 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 66 найменувань.

Публікації. Основні положення випускної кваліфікаційної роботи відображені у статті Мельник Є. Стан розвитку електронного урядування в Україні / Є. Мельник // Управління і адміністрування : зб. наук. ст. студ. ден. форми навч. / відп. ред. С. І. Бай. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – Ч. 2. – С. 376–381.

РОЗДІЛ 1. ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ ЯК КОНЦЕПЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Основні підходи до поняття «електронного врядування», структура, функції та принципи його організації

Широке застосування нових інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) є незворотною тенденцією світового розвитку та науково-технічної революції останніх десятиліть. Особлива роль в цьому процесі належить глобальній мережі Інтернет, яка, будучи специфічним інтерактивним засобом масової комунікації, вже активно використовується в політичному процесі.

Серед тенденцій, які обумовлюють тематику інформаційних технологій в цілому і «електронного врядування», зокрема, необхідно назвати наступні:

- концепція «електронного врядування» виникла порівняно нещодавно і ще не отримала цілісного теоретичного осмислення в контексті політичної науки. Увага вітчизняних політологів до цієї проблеми навряд чи можна вважати адекватною суспільній значимості виклику.

- сучасні ІКТ несуть в собі величезний управлінський потенціал і можуть виступати особливою підмогою в оптимізації системи державного управління. Виступаючи в ролі каталізатора, а часом і головного інструменту перетворень, вони трансформують політичний процес, кидають виклик його традиційним інститутам і механізмам. У ряді випадків нові технології здатні підвищувати функціональні можливості держави, а в інших, навпаки, лише надавати їй видимість «осучаснення», на ділі автоматизуючи непотрібні процедури, імітуючи взаємодію влади і суспільства. Наукове осмислення причин виникнення подібної ситуації є особливо актуальним;

- стрімкий розвиток і трансформація суспільно-політичних процесів та інститутів в умовах переходу до інформаційного суспільства вимагають глибокого дослідження процесу формування «електронного врядування» в Україні. Незважаючи на досягнуті непогані результати у сфері інформатизації і внутрішньої автоматизації державного сектору, наша країна все ще перебуває

на ранньому етапі розвитку «електронного врядування». Про що свідчать результати міжнародних порівняльних досліджень та низькі рейтинги України в основних аналізах створення «електронного врядування» в різних країнах.

– «електронне врядування» може виступити одним з ефективних інструментів прискорення політико-адміністративних реформ в Україні. В умовах економічної та фінансової кризи його впровадження дозволить більш ефективно розпорядитися державними ресурсами, значно поліпшити якість надання державних послуг, зміцнити довіру громадян до влади, підвищити глобальну конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку.

Сьогодні, на рівні доктрини та правозастосовної практики розпочалося активне використання поняття урядування, поряд з адмініструванням, управлінням та іншими суміжними юридичними та загальними управлінськими категоріями. До того ж, саме поняття електронне урядування є похідним від зазначеного вище поняття врядування [31, с. 112].

Зокрема, у статтях Н. О. Алюшиної, І. В. Грабовець, О. А. Тарасова, А. М. Колоска, В. В. Марченко, О. В. Орлова, О. В. Риженка, В. О. Коновал, І. В. Матвєєнко, О. С. Качного, С. А. Чукут, В. В. Сухонос та ін. розглядалися конкретні механізми імплементації в Україні електронного урядування з урахуванням зарубіжного досвіду. Натомість у статті М. С. Міхровської, А. Г. Чорноус міститься доволі критичний аналіз стану справ у цій сфері. Зокрема зазначалося, що за міжнародними стандартами впровадження урядування в Україні перебуває лише на другому з п'яти етапів його розбудови – розвинута присутність (Міхровська, Чорноус, 2016).

Серед зарубіжних публікацій слід назвати щорічний звіт ООН щодо стану електронного управління у світі (*UN e-Government Knowledge Databas. Department of Economic and Social Affairs*, 2016) [20, с. 230].

У публікаціях 1980–1990 рр. наголошувалося переважно на значенні критичних повідомлень ЗМІ для «кризи легітимності» (різкого зменшення довіри громадян до занадто забюрократизованих, корумпованих, а тому неефективних державних структур). У західній літературі 2000 рр. електронне

урядування сприйняли як революційний інструмент «перезавантаження (re-booting) держави» (*E-governement in Europe*, 2007). Результатом цього процесу стало запровадження електронної демократії (e-democracy), головною перевагою якої є безпосередня участь громадян у керуванні державними та місцевими справами завдяки ІКТ, наприклад, у форматі постійних електронних референдумів.

Вітчизняні публікації початку 2000 рр. здебільшого присвячені з'ясуванню змісту електронного урядування та похідних понять як принципово нового явища для українського суспільства, але необхідного на сучасному етапі його розвитку. Своєрідним підсумком була монографія П.С. Клімушкіна, А. О. Серенюк (2010). Створено тематичний інформаційний портал (egov.at.ua) з не надто ємним контентом. У 2015–2016 рр. не тільки збільшилася кількість публікацій за темою, але помітно змінилося їх спрямування.

З метою визначення основних підходів до поняття «електронного врядування», розкриємо сутність таких його складових як: «електронне управління», «електронний уряд», «електронна демократія». Ці визначення розширюють категорійний апарат «електронного врядування» (e-Governance) та дозволяють деталізовано дослідити його зміст.

В українській науці, зокрема у сфері державного управління, термін *governance* відомий у перекладі як управління або врядування. Українська мова надає найбільш чіткий переклад терміну *governance*, його можна перекласти як «врядування», що означає «чинити уряд», тобто впорядковувати, організовувати, досягати певних цілей.

Соціальні зміни, які тягне за собою процедура електронного врядування, за допомогою системи електронного уряду, полягають у тому, що вони забезпечують нову якість управління на основі перетворення бюрократичних систем, що діяли раніше в рухливій гнучкій системі, орієнтованій на оптимізацію управлінських структур і процесів виходячи з вимог їх раціональності та ефективності.

Електронний уряд є єдиною інфраструктурою міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади й органів

місцевого самоврядування між собою, із громадянами та суб'єктами господарювання.

Відповідно до визначення наданого Європейською Комісією, електронний уряд «означає використання різних інформаційних технологій та програм, а також організаційні зміни практичних підходів до управління. Головна мета полягає в поліпшенні якості державних послуг, зміцненні демократичного процесу і підтримки громадянського суспільства». З ініціативи Комісії, електронний уряд визначається:

1. Відкритим і прозорим. Він відповідає очікуванням громадян, є підзвітним і відкритим для демократичної участі;
2. Доступний для різних груп і верств населення, орієнтований на кінцевого користувача державних послуг;
3. Ефективний. Функціонує на гроші платників податків, економить час і скорочує витрати [19, с. 26].

Демократизація публічного управління, у тому числі, введення в електронний уряд електронної демократії, обумовило появу нового терміну – «електронне урядування».

«Електронне урядування» є ширшим за поняття «електронний уряд».

Відповідно до Концепції розвитку *електронного урядування* в Україні, «електронне урядування є формою організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян» [23].

Визначення електронного урядування фахівці формулюють на підставі різних принципів та підходів. Одні автори (І. П. Лопушинський) [21] віддають перевагу визначенням описового характеру, суть їх полягає у тому, що вони відображають які саме зміни відбуваються у суспільстві й у певних його структурах внаслідок впровадження електронного урядування. Інші дотримуються прикладного аспекту реалізації технології електронного урядування і просто перелічують різні аспекти застосування складових

(П. С. Клімушин, А. О. Серенок) [21]. Є також короткі технічні визначення, що переважно акцентують увагу лише на застосованих технологічних рішеннях і специфічних програмних продуктах; економічні переважно орієнтовані на максимальну ефективність управління державою. Йде мова не лише щодо мережевої інфраструктури виконавчої влади, а й інфраструктури усіх гілок влади загалом.

Основними підходами у визначенні електронного урядування, що залежать від сфери його застосування, можна назвати технократичні та теоретичні підходи. Зокрема, сутність технократичних підходів полягає в тому, що електронне урядування розглядається як одна з базових технологій інформаційного суспільства разом з такими технологіями як електронна комерція, електронні освіта, культура, охорона здоров'я, наука, охорона навколишнього середовища тощо, або як один з етапів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в державне управління (комп'ютеризація – інформатизація – електронне урядування), як відповідна організаційно-технічна система [31, с. 113].

Отже, технократичний підхід забезпечує розвиток електронного адміністрування на основі певним чином організованої державної комп'ютерної системи. Теоретичні або комунікативні підходи розглядають електронне урядування як відповідну ідеологію, концепцію, теорію або як одну з сучасних форм державного управління, що конкурує або базується на таких підходах як новий державний менеджмент, політичні мережі, синергетичний та новий інституційний підходи. Комунікативний підхід включає напрямки: «держава - громадяни» (G2C: інформування та надання послуг населенню, політична участь за допомогою ІКТ); «Держава - бізнес» (G2B: державні реєстри юридичних осіб, сплата податків, звітність); «внутрішньодержавна взаємодія» (G2G: прийняття та передача прийнятих рішень). Технологія електронного уряду включає: е-держпослуги, цифровий підпис, реєстр комерційних організацій, інтернет-банкінг, ID-квитки на транспорт, е-навчання, е-медицину, земельний кадастр, інтернет-голосування та ін. [5, с. 21].

Електронне урядування, за визначенням В.П. Горбуліна, Н.В. Грицяк та ін. авторів, є не частковим технологічним рішенням, а цілісною новітньою концепцією здійснення управління державою, яка є необхідним елементом масштабного інформаційного перетворення суспільства [8, с. 8921].

За визначенням С.А. Квітки, О.О. Соколовської, е-урядування можна визначити як спеціалізовану комплексну систему взаємодії державних та муніципальних структур з бізнес-структурами та організаціями громадянського суспільства за допомогою ІКТ [19, с. 28].

За визначенням А.В. Мезенцева, електронне урядування складається з трьох важливих елементів взаємодії: взаємодії держави і громадянина, взаємодії держави та бізнесу, та взаємодії органів влади [30, с. 321]. У цій взаємодії, громадяни мають змогу отримувати доступ до публічної інформації, більш якісні та оперативні адміністративні послуги, мають можливість впливати на прийняття і реалізацію важливих державних рішень. Бізнес має можливість отримувати спрощений, більш швидкий доступ до органів державної влади, що в свою чергу допомагає більш ефективній і результативній співпраці бізнесу і влади. Органи влади, у свою чергу, мають можливість отримувати можливість координувати свої дії, більш ефективно і оперативно вирішувати ті чи інші завдання, підвищувати якість надання адміністративних послуг, бути відкритими та прозорими, чуткими та гнучкими до вимог громадян та бізнесу. Перехід до електронного урядування можна охарактеризувати як трансформацію усіх форм діяльності органів влади, зміну їх структури, завдань та функцій. Успіх реалізації цього переходу залежить від правильної стратегії і тактики, координації та ефективної взаємодії усіх суб'єктів цього процесу, а саме: законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, бізнесу та громадськості [30, с. 421].

Як вказує Д. Кеттл, урядування є способом опису зв'язків між урядом та його ширшим середовищем – політичним, соціальним та адміністративним [7]. Наприклад, Н. Драгомирецька вказує, що електронне урядування є поєднанням електронного уряду з електронною демократією, зокрема застосування інформаційно-комунікаційних технологій для прискорення демократичних

процесів [4]. Звідси бачимо, що електронне урядування постає в загальному сенсі як форма організації публічного управління, яка, завдяки широкому застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності публічної адміністрації, наданню в дистанційному режимі комплексу адміністративних послуг для людини, суспільства, держави та бізнесу. Суть концепції електронного урядування полягає в додаванні до концепції електронного уряду такої юридичної категорії, як залучення громадськості, приватного сектору та неурядових організацій в процеси управління.

Розглянувши різносторонність підходів до визначення «електронного урядування» можна зробити висновок, що більш коректним та таким, що найбільше відповідає сутності та змісту, насамперед, процесам широкої участі громадян та бізнесу в державному управлінні, виділення ним на ці цілі частки своїх ресурсів та взяття відповідальності за прийняті рішення, є поняття не «електронного уряду», а «електронного урядування».

Мета впровадження електронного урядування в Україні полягає також і у розвитку *електронної демократії*, з метою досягнення європейських стандартів якості електронних адміністративних послуг, відкритості та прозорості влади для громадян, представників бізнесу та громадських організацій [30, с. 4].

Інструментами електронної демократії є: е-звернення; е-скарга; е-клопотання (заява); е-петиція і т.д.

Електронне урядування виступає в ролі інструмента демократизації суспільства, невід'ємною складовою, умовою функціонування інформаційного суспільства. Відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні, електронна демократія «є формою організації суспільства, відповідно до якої громадяни та представники бізнесу залучаються до процесу державного управління та державотворення, а також до місцевого самоуправління за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій» [23].

Пряма залежність між електронним урядуванням і розвитком демократії відображено у визначеннях, які дають відомі дослідники інформаційного суспільства.

Поняття «електронна демократія» можна визначити як стан розвитку суспільних відносин (форма організації суспільства), де громадяни та бізнес залучаються до процесу державного управління та державотворення, а також до місцевого самоуправління за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій [31, с. 114]. За визначенням Є.О. Архипової, є формою організації суспільно-політичної діяльності громадян, яка забезпечує за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій якісно новий рівень взаємодії громадян між собою, з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та комерційними структурами [3].

Тобто е-урядування та е-демократія є взаємопов'язаними складовими реформування публічного адміністрування та державного управління.

На сьогодні в світі поширені дві основні моделі електронного урядування e-Government 1.0 та e-Government 2.0. За рівнями реалізації можливо визначити такі етапи [8, с. 65]:

- G2C (government to citizens) або «Уряд – громадянам» (організація зворотного зв'язку з громадянами). З введенням систем G2C громадяни зможуть набагато менше стояти в чергах за типовою інформацією, довідками і формами, економлячи при цьому власні фінансові ресурси, а бюджетні витрати на адміністрування типових процедур при цьому пропорційно зменшуються.

- G2E (government to employees) або «Уряд – службовцям» (відносини уряду з чиновниками або службовцями). Автоматизація процесів співпраці урядової системи з службовцями, чиновниками, консультантами на місцях. Вказаний рівень реалізації можливий до виключення у разі розробки необхідного функціоналу на рівнях G2B, G2C.

- G2B (government to business) або «Уряд – бізнесу» (відносини державних органів і бізнесу). Це автоматизація податкових виплат, проведення електронних тендерів на постачання продукції тощо.

- G2G (government to government) або «Уряд – уряду» (автоматизація відносин і документообігу між відомствами). G2G – частина об'єднаної інформаційної системи, що забезпечує виконання таких завдань: керування

роботою державного апарату; координація діяльності регіональних управлінь і територіальних підрозділів; ведення внутрішнього діловодства.

Складовими електронного урядування є: електронний уряд; електронна медицина; електронна освіта; електронний банк; електронний кадастр; електронний транспорт; електронна демократія; використання інформаційно-комунікаційних технологій в інших галузях [66].

Отже, електронне урядування є новітньою інтерактивною системою державного управління в основі якої закладено принципи відкритості, прозорості та підзвітності і яка за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує ефективну взаємодію громадян, неурядових організацій з органами державної влади.

1.2. Етапи створення «електронного врядування»

Виникнення електронного врядування пов'язується з впровадженням наприкінці ХХ століття в багатьох розвинутих країнах змін у моделях державного управління, наблизивши їх до інформаційних, екологічних, економічних та соціальних наднаціональних викликів часу. Основними критеріями цих моделей були вимоги оптимального співвідношення професійних і технологічних основ в адміністрації.

Створення електронного врядування означає переведення діяльності уряду в онлайн-форму. Мета цієї трансформації аналогічна меті передачі діяльності приватної компанії до мережі Інтернет, тобто для підвищення ефективності роботи. Концепція електронного врядування полягає в полегшенні доступу громадян до великої кількості різноманітної інформації. Що стосується користі для суспільства, то електронне врядування дозволить спростити взаємодію громадян з державними виконавчими органами. Швидкість обміну інформацією між чиновниками та громадянами різко зростає. Основною характеристикою електронного врядування є інтерактивність.

Відповідно до «Глобального огляду 2008: від електронного уряду до мережевого управління» можна виділити основні стадії становлення електронного врядування: стадія I – виникає присутність, надання довідкової інформації; стадія II – розвинута присутність, подання онлайн документів, форм, звітів, правових актів, новин в різних сферах суспільної політики; стадія III – інтерактивна присутність, в режимі онлайн надаються форми для оплати податків і отримання ліцензій; стадія IV – транзакційна присутність, держава починає трансформуватися шляхом взаємодії з громадянами; стадія V – мережеве управління характеризується горизонтальними зв'язками між урядовими інститутами, вертикальними зв'язками між центральними і місцевими органами, зв'язками між державними органами і громадянами, між стейкхолдерами (уряд, приватний сектор, академічні інститути, громадянське суспільство).

Втілюючи концепції електронного врядування в реальність, в кінцевому форматі воно повинне виконувати декілька важливих функцій: надання допомоги населенню в повсякденному житті (онлайн-послуги) та забезпечення участі населення в демократичному процесі. Ці дві функції не тотожні і не повинні заміщати одна одну в ході формування електронного врядування. З одного боку, електронне врядування є інструментом для кращого управління, а також для того, щоб поліпшити зв'язок між урядом, бізнесом і громадянами. З іншого боку, деякі фахівці вважають, що використання ІТ в управлінні може властиво змінити відносини в суспільстві, допомогти досягти реальної демократії, що однозначно вплине на свідомість людей.

Зазвичай розглядають наступні етапи створення е-урядування в більшості країн [31, с. 112]:

1. Електронне управління (е-управління) / e-Governance, «онлайнний уряд» («Government-on-line» (GOL). Управління здійснюється на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Можливість впровадження засобів обчислювальної техніки на робочі місця державних і муніципальних службовців; розвиток електронної інфраструктури державного і

муніципального управління. В результаті чого автоматизується частина адміністративно-управлінської діяльності.

2. Електронний уряд «Electronic Government» або «e-Government». За цього етапу відбувається інформаційна взаємодія органів публічної влади і суспільства з використанням ІКТ, «мережевий» етап трансформації інформаційного суспільства. Відбувається реформування органів та систем державного управління з метою підвищення їх ефективності та відповідальності, введення децентралізації та елементів ринкових відношень, покращення управління ресурсами. Це призводить до змін адміністративних (скорочення чисельності держапарату та внутрішніх нормативних документів; впровадження адміністративних регламентів та стандартів якості), та технологічних (застосування інформаційних технологій в забезпеченні державного управління).

3. Електронне урядування «e-governance». Полягає у взаємодії різних суб'єктів, таких як громадян, бізнес структур і урядових установ на місцевому, регіональному і глобальному рівнях. На цьому етапі можливе максимальне об'єднання двох компонентів «електронний уряд» та «електронна демократія», що призводить до вдосконалення взаємодії всього суспільства в процесах ухвалення державних рішень, державного регулювання і надання загальнозначущих урядових послуг. Це, у свою чергу, вимагає підвищення безпеки інфраструктури е-урядування, що можна, як правило, досягти шляхом застосування електронних підписів і сертифікатів, а також смарт-карт. Зокрема, органи влади можуть створювати спеціальні веб-портали, які б дозволили громадянам переходити від однієї служби до іншої без необхідності знову посвідчувати свою особу [31, с. 113].

Е-управління в Україні започатковано у 2000 рр. Створено функціонуючий урядовий веб-портал (gov.org.ua), який десятиріччями перебував на первинному, інформативному, рівні інтерактивності. Замість демократизації політичного середовища, е-управління на початковому етапі виявилось в Україні вразливим до політичних корупційних ризиків, адже однією з причин Помаранчевої революції, як відомо, було втручання в Єдину

інформаційно-аналітичну систему «Вибори» (ЄІАС «Вибори») через т.зв. «транзитний сервер» [20, с. 231]. У подальшому розвиток електронного урядування й електронної демократії обмежився прийняттям так і нереалізованих законодавчих актів. Однак, створена інфраструктурна основа була достатньою для помітного прискорення розбудови електронного урядування у 2014-2017 рр. Цей процес відбувався практично за усіма напрямками, але рівень його скоординованості був незадовільним.

Етапи розвитку електронного урядування в Україні можна охарактеризувати наступним чином [24, с. 3]:

I етап розвитку відбувся у 2011–2012 рр., коли передбачалось розробити необхідну нормативно-правову та нормативно-технічну базу для надання послуг в електронній формі, створення функціонуючих веб-сайтів, Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів з метою надання органами державної влади послуг споживачам через мережу Інтернет.

II етап розвитку 2013–2014 рр. – етап надання послуг в електронній формі в усіх сферах суспільного життя, залучення громадських організацій до управління державними процесами, використання новітніх технологій органами державної влади та місцевого самоврядування.

III етап розвитку 2014–2015 рр. – функціонуючі веб-портали органів влади для проведення транзакцій, веб-портал е-уряду як єдине місце доступу до всіх видів електронних послуг для громадян і суб'єктів господарювання відповідно до потреб громадян та Національний депозитарій для зберігання електронних інформаційних ресурсів [24, с. 3].

Сьогодні, Україна перебуває на IV етапі розвитку. Відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні до 2020 р. передбачено:

- запровадження електронних послуг у всіх сферах суспільного життя;
- стимулювання суспільства до використання електронних послуг;
- формування бази відкритих даних;
- реалізація принципу єдиного вікна;
- розвиток електронного документообігу.

Відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні поетапна й послідовна реалізація її положень прискорить перехід до інформаційного суспільства [23].

1.3. Мета та стратегічні завдання електронного врядування

Сьогодні немає однозначного визначення сутності, функцій і завдань, що виконує електронний уряд. Так, наприклад, в Японії вважають: «Е-урядування має на меті розміщення в інформаційних мережах даних щодо виконання функцій (завдань), які здійснюються всередині адміністративних органів або між адміністративними органами і громадськістю або організаціями». Електронне урядування – це досягнення нового стилю управління, де замість паперового документообігу з великим проміжком часу «відбувається миттєве використання інформації та обмін нею» [11, с. 203].

За визначенням Т.В. Нижнього, електронне урядування, як складова публічного управління, також базується на принципах та несе у собі мету [31, с. 114]. Державна політика розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування повинна базуватись, насамперед, на принципах співробітництва та партнерства, що передбачає контроль дій держави з боку суспільства та бізнесу, виключає застосування командно-адміністративних моделей та директивних механізмів державного управління, нерівноправних взаємовідносин держави з іншими суб'єктами процесу та між собою.

Відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні, метою електронного урядування є розвиток електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості надання електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для громадянина, суспільства та бізнесу [23]. Враховуючи викладене мета електронного урядування полягає у наступному: вдосконалення внутрішніх організаційних процесів управління, просування демократичної активності через участь громадськості та консультацій, зміцнення політичної надійності та підзвітності, краще надання послуг, збільшення прозорості уряду для запобігання корупції(мал. 1.1).

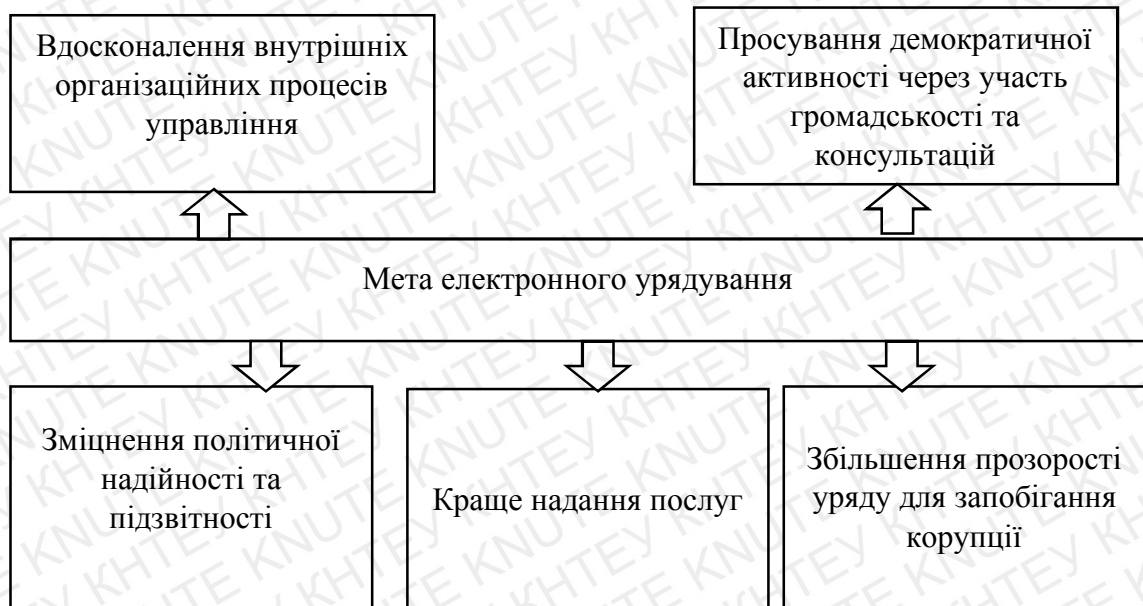

Рис. 1.1. Мета електронного урядування

Відповідно до теорії та практики стратегічного планування та управління вказані цілі конкретизуються та деталізуються в системі стратегічних завдань.

Стратегічні завдання е-урядування полягають у тому, щоб:

- забезпечити захист прав громадян з доступу до публічної інформації;
- залучити громадян до участі в управлінні державними справами;
- удосконалити технології державного управління;
- підвищити якість управлінських рішень;
- подолати «інформаційну нерівність», зокрема, шляхом створення центрів (пунктів) надання інформаційних послуг, центрів обслуговування населення (кол-центрів), веб-порталів надання адміністративних послуг та обслуговування звернень громадян;
- організувати надання послуг громадянам і суб'єктам господарювання в електронному вигляді з використанням мережі Інтернет та інших засобів, насамперед за принципом «єдиного вікна»;
- надати громадянам можливості навчатися протягом усього життя;
- деперсоніфікувати надання адміністративних послуг з метою зниження рівня корупції в державних органах;

- організувати інформаційну взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування на базі електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису;
- забезпечити функціональну інтеграцію інформаційних ресурсів державних органів;
- забезпечити передачу та довгострокове зберігання електронних документів у державних архівах, музеях, бібліотеках, підтримку їх в актуалізованому стані та надання доступу до них [31, с. 115].

Кожне з цих стратегічних завдань потребує відповідного ресурсного, нормативно-правового, організаційно-технічного, інформаційно-аналітичного, науково-методичного та іншого забезпечення, а також їх взаємозв'язок за часом та виконавцями.

Висновки до розділу 1

Запровадження електронного урядування є практичним втіленням переваг інформаційних комунікацій. Стратегічними завданнями впровадження електронного урядування є подолання інформаційної нерівності, перебудова відносин з громадянами, вдосконалення технології державного управління задля забезпечення прозорості, доступності та зручності отримання громадянами публічних послуг. Електронне урядування традиційно розуміється як розширення сфери публічного управління шляхом включення участі громадян у процес управління. Отже, електронне урядування, на нашу думку, покликане полегшити участь громадянина у суспільному і політичному житті країни, забезпечивши доступ до суспільної інформації та запропонувавши форум для громадських обговорень, що дозволяє людям не тільки стежити а і впливати на політичні рішення уряду, але тільки якщо електронний уряд доступний для всього населення. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію системи взаємопов'язаних цілей в рамках відповідної державної політики.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ «ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ» В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно-правове забезпечення електронного врядування

Нормативно-правове закріплення є одним з основних видів забезпечення електронного урядування, з якого і повинно починатись його впровадження. Саме тому, незважаючи на різні підходи в національних концепціях і стратегіях до процесу розвитку електронного урядування, воно передбачає розробку системи нормативно-правових документів, що регламентують діяльність та взаємовідносини в цій сфері [33, с. 20-21].

Вітчизняна нормативно-правова база електронного урядування включає в себе низку законів, Указів Президента України, розпоряджень та постанов Кабінету Міністрів України, а також галузевих нормативних документів.

Початком історичного розвитку електронного урядування в Україні можна вважати прийняття Закону «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ [45], яким були закладено концептуальні засади державної політики у сфері інформаційних відносин та інформаційного суспільства. Так, уперше було проголошено принципи інформаційних відносин (ст. 2): 1) гарантованість права на інформацію; 2) відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; 3) достовірність і повнота інформації; 4) свободу вираження поглядів і переконань; 5) правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; 6) захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [45]. Ці принципи в більшій мірі є фундаментальними засадами організації електронного урядування [33, с. 21]. З цього приводу правильним є висловлення В.В. Марченко «проголошення фундаментального права людини на інформацію було важливим кроком у напрямку розроблення механізмів надання та отримання публічних адміністративних послуг, у тому числі за допомогою електронних засобів [29, с. 41-42].

У 1995 році було створено Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України [46], яке займалось впровадженням єдиної державної політики інформатизації та забезпеченням національних інтересів у цій сфері.

Наступним кроком у напрямку впровадження електронного урядування в Україні було прийняття у 1996 році Закону України «Про звернення громадян» [44], у ст. 23 якого закріплено, що громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції [44].

На 1998 р. припадає прийняття Закону України «Про Національну програму інформатизації». Законом визначено стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Зі змісту цього закону випливає, що інформатизація є комплексом взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України [48].

Наступним кроком у напрямку розвитку електронного урядування в Україні було видання у 2000 році Президентом України указу «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [42]. Указом було конкретизовано, яким чином потрібно забезпечити надання інформаційних послуг урядовими структурами. Було зобов'язано Кабінет Міністрів України забезпечити встановлення до кінця 2000 р. порядку оприлюднення інформації про діяльність органів державної влади України та завершення створення веб-сторінок центральних органів виконавчої влади [33, с. 21].

У 2002 році на засіданні Міжвідомчої комісії з питань інформаційної політики й інформаційної безпеки при Раді національної безпеки й оборони України було запропоновано започаткувати довгострокову програму під умовною назвою «Електронна Україна», в рамках якої передбачалися заходи щодо формування завершеної нормативно-правової бази в цій сфері. Ця програма була наслідком впровадження програми «eEurope», («Електронна Європа»), затвердженої Європейською комісією [33, с. 21].

Мета програми «Електронна Україна» присвячена: впровадженню та використанню новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій для задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства та держави; забезпеченню розвитку національної складової глобальної мережі Інтернет і створення умов для широкого доступу фізичних та юридичних осіб до інформаційних ресурсів національних і глобальних мереж; удосконаленню механізму інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування; забезпеченню доступу громадян до інформації про діяльність органів державної влади; наданню органами державної влади інформаційних послуг фізичним та юридичним особам. До того ж, програма складалася з двох етапів: 2005-2007 та 2008-2012 роки. Згодом програма переросла у проект Закону про Загальнодержавну програму «Електронна Україна» на 2005-2012 роки, але, на жаль, цей закон залишився тільки на рівні проекту [14].

Не менш важливим документом серед інших нормативно-правових актів, яким врегульовано правовідносини у сфері електронного урядування, є Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 року № 3 [52]. Відповідно до Постанови, оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади здійснюється з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом упровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються в державі.

У цьому ж році було видано Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [35], в якому йшлося про обов'язковість ведення органами державної влади та органами місцевого самоврядування веб-сторінок та оперативного розміщення на них офіційної інформації про діяльність відповідних органів, виконання програм, планів, чинних та скасованих нормативно-правових актів, форм і зразків документів, архівної та іншої інформації [35].

Наступний 2003 рік ознаменувався прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» [43], відповідно до якої передбачалося створити належні нормативно-правові засади функціонування системи «Електронний Уряд» та забезпечити умови для більш швидкого й доступного надання інформаційних послуг громадянам та юридичним особам шляхом використання електронної інформаційної системи «Електронний уряд». Системою забезпечено взаємодію органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій та інтегрує державні електронні інформаційні ресурси і системи в єдиний веб-портал органів виконавчої влади [33, с. 22].

Було також прийнято два не менш важливих закони для розвитку електронного урядування в Україні. Це Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», ним встановлено основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів [39]. Та Закон України «Про електронний цифровий підпис», яким визначено правовий статус електронного цифрового підпису та регулювання відносин, які виникають у разі використання електронного цифрового підпису [37]. У наступному 2004 році було прийнято такі постанови Кабінету Міністрів України, як: «Про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів» [47]. Визначено порядок формування і користування Національним реєстром електронних інформаційних ресурсів, що ведеться з метою запровадження єдиної системи обліку електронних інформаційних ресурсів держави і формується з використанням новітніх досягнень у сфері

інформаційно-телекомунікаційних технологій; «Про Центральний засвідчувальний орган» [61]; «Про Порядок застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності» [51]; «Про Типовий порядок здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади» [60].

У 2005 році було прийнято Указ Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» [50]. Відповідно до цього указу, Кабінету Міністрів України було зобов'язано забезпечити: організацію роботи з надання юридичним та фізичним особам адміністративних послуг на основі використання електронної інформаційної системи «Електронний уряд»; спростити порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, які діють в інформаційній сфері, подачу ними звітності про свою діяльність, створення умов для митного оформлення товарів, упровадження системи приймання та видачі відповідних документів із використанням глобальної інформаційної мережі Інтернет та електронного цифрового підпису. Наступним кроком у напрямку впровадження електронного урядування в Україні було прийняття у 2007 році Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», який можна вважати найважливішим документом в інформаційно-технологічній сфері [49].

Згодом, у 2010 році Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження «Питання реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного урядування» [32], для виконання якого відкрито Національний центр підтримки електронного урядування, метою створення якого було забезпечення координаційно-організаційної, дослідницько-експертної, технологічної, навчально-методичної, консультативної, просвітницької підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, бізнесу, громадських організацій і громадян із впровадження та застосування технологій електронного урядування. У цьому ж році було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення

Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [55]. Мета розпорядження полягала у розвитку інформаційного суспільства, котре визначено як орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на формування інноваційної моделі розвитку високотехнологічного суспільства, в якому кожен громадянин має можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, щоб дати можливість кожній людині повного мірою реалізувати свій потенціал для забезпечення особистого і суспільного розвитку та підвищення якості життя. Головним надбанням упровадження цієї концепції має бути розвиток системи електронного урядування.

Відповідно до цієї концепції виділено *три етапи розвитку електронного урядування* в Україні: I етап 2011-2012 рр.; II етап 2013- 2014 рр.; III етап - 2015 р. Кінцевий термін дії цієї концепції узгоджено з кінцевим терміном дії «Концепції розвитку інформаційного суспільства», яка втілена в Законі України «Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [49], що є абсолютно коректним, оскільки електронне урядування є однією з базових технологій інформаційного суспільства [33, с. 22].

У 2011 році було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [40], що мав на меті: створити інтерактивну систему проведення оцінки електронної готовності України; ввести в експлуатацію Державну інформаційну систему електронних звернень громадян; забезпечити функціонування Державної інформаційної системи електронних звернень громадян; забезпечити модернізацію пілотної версії Єдиного державного порталу адміністративних послуг; забезпечити впровадження в промислову експлуатацію автоматизованої системи «Єдине вікно подання електронної звітності» тощо. Також прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації» [36]. Законом було встановлено важливий обов'язок розпорядників інформації – оприлюднювати інформацію щодо: нормативно-правових засад їх діяльності; нормативно-правових актів, що ними прийняті; проекти своїх рішень; перелік та умови отримання послуг, що

надаються цими розпорядниками, форми і зразки документів, правила їх оформлення. Законом також встановлено, що доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного й оперативного оприлюднення інформації, серед іншого, на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет.

У 2011 р. Україну було приєднано до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», що спрямована на підвищення рівня відкритості та прозорості державного управління, залучення громадськості до формування і реалізації державної політики, подолання корупції та впровадження нових інформаційних технологій для покращення державного управління. З цього часу урядом було здійснено низку практичних кроків у напрямі її реалізації в Україні, серед яких можна назвати затвердження у квітні 2012 року національного плану дій з упровадження в Україні цієї Ініціативи, що був розроблений спільно із представниками інститутів громадянського суспільства [58]. Для реалізації запланованих заходів було утворено Координаційну раду з питань реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та Міжнародну раду представників міжнародних організацій та інституцій [33, с. 22].

У 2012 році розпорядженням Кабінету Міністрів України також було схвалено Концепцію створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів. Ця система, як зазначалося, мала бути головною складовою частиною електронного урядування для України [55]. Мета Концепції полягала у формуванні підходів до створення, впровадження та функціонування системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, що забезпечує передачу необхідних даних за запитами в автоматичному режимі, оновлення первинних даних у разі їх зміни, пошук та узагальнення необхідної інформації в разі взаємодії державних органів.

У 2013 році було розроблено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні [59]. У документі визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи й механізм

реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України у перспективі до 2020 року. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 р. № 958 було затверджено положення «Про Державну інформаційну систему електронних звернень громадян», відповідно до якого громадяни можуть подавати до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування звернення у формі електронних документів, що забезпечує оперативний контроль з боку громадян за розглядом їх звернень, ведення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування обліку звернень та контролю за вирішенням порушених у них питань [34].

Розвиток електронного урядування в Україні на наступних етапах характеризувався утворенням у 2014 році Державного агентства з питань електронного урядування України як центрального органу виконавчої влади шляхом перейменування колишнього Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [41]. До того ж, було утворено спеціальну Робочу групу з розробки урядової політики у сфері розвитку електронного урядування при Віце-прем'єр-міністрові України та Міністрові регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [53].

Державним агентством з питань електронного урядування України було налагоджено зв'язок з Естонією, Латвією, Польщею, представниками Європейської комісії та Європейського парламенту, які займаються інноваційними розробками та впровадженням електронного урядування в країнах-членах Європейського Союзу [54].

У січні 2015 року Президентом України було видано Указ № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», де у третьому розділі, присвяченому «Дорожній карті та першочерговим пріоритетам реалізації Стратегії», в рамках вектору руху безпеки затверджено Програму електронного урядування серед 62 інших реформ та програм розвитку держави. Мета Стратегії полягає у впровадженні в країні європейських стандартів життя та вихід нашої держави на провідні позиції. Для реалізації цієї мети, здійснюватимуться: вектор розвитку; вектор безпеки; вектор відповідальності; вектор гордості [54].

У 2015 році Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Державне агентство з питань електронного урядування України розробили спільний план дій з упровадження та розвитку електронних послуг в Україні. Запровадження електронних послуг є надскладним завданням із двох причин: по-перше, електронні послуги – це вершина «айсбергу», для їх впровадження необхідно мати працюючу складну інфраструктуру; по-друге, запровадження електронних послуг передбачає реінжиніринг (оптимізацію) існуючих складних і занадто бюрократичних процесів надання послуг державного управління та місцевого самоврядування [62, с. 101].

Розвиток електронного урядування у 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р, визначено одним із першочергових пріоритетів реформування системи державного управління. Також у рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україною взято зобов'язання у забезпеченні комплексного розвитку електронного урядування відповідно до європейських вимог [56].

Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування мають поступово суттєво модернізувати «Стратегію реформування державного управління України на 2016-2020 роки» схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474-р [64] та «Концепцію розвитку електронного урядування в Україні» [23], схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р.

Метою Стратегії є вдосконалення системи державного управління і, відповідно, підвищення рівня конкурентоспроможності країни. Серед існуючих проблем системи державного управління, на розв'язання яких спрямована Стратегія, варто зазначити такі [64]:

- низький рівень якості роботи базових електронних реєстрів;
- відсутність прийнятного технічного рішення для забезпечення функціональної сумісності систем органів державної влади;
- неналежна якість електронних послуг для громадян і юридичних осіб.

У документі «Концепція розвитку електронного урядування в Україні 2020» викладено всеукраїнський перехід на практику е-врядування [23]. Розкрито ключові цілі, пріоритети та заходи для розвитку е-врядування в найближчі роки. А заходи, зібрані в блок «Поліпшення державного управління», мають сприяти ефективнішій комунікації та співпраці між держустановами.

Кабінетом Міністрів України від 2017 р. затверджено перехід на систему електронного документообігу, що дасть змогу уряду оперативніше ухвалювати рішення і реагувати на запити [9]. У цьому ж році продовжено роботу над проектом «Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень» №4302 від 24.03.2016 р. [15]. Хоча бізнес уже давно використовує переваги хмарних рішень у своїй роботі, створення правової бази для переходу держсектору на «хмару» є необхідним для повноцінного розвитку системи е-врядування. Спільна робота над законопроектом свідчить про готовність державного, приватного та громадського секторів працювати разом над впровадженням в Україні е-урядування [9]. Використання електронних систем є одним зі способів дебюрократизації процесу управління освітою, що має бути відкритим та ґрунтуватися на фактах.

Погоджуюсь з думкою В. Палітанського, що запровадження електронного урядування в Україні здатне змінити саму природу влади, забезпечуючи прозорість її діяльності [336, с. 23]. До того ж, запровадження технологій електронного урядування в нашій країні є вагомим фактором підвищення національної конкурентоспроможності сучасної держави, що сприяє прискореним темпам економічного зростання та поліпшує структуру національної економіки [6, с. 69]. Таке запровадження дозволить суттєво підвищити ефективність функціонування всіх гілок влади за рахунок підвищення рівня інформаційної підтримки їхньої діяльності на основі використання всієї накопиченої інформації і більш динамічної організації інформаційної взаємодії під час вирішення комплексних проблем управління суспільством.

2.2. Аналіз державної практики реалізації основних напрямків розвитку «електронного урядування»

На сьогодні електронне урядування є одним із головних пріоритетів розвитку багатьох демократичних країн світу. В умовах постійного зменшення ресурсів та соціально-економічної кризи, за одночасної потреби підвищувати ефективність роботи електронне урядування є вкрай необхідне. На жаль, за визначенням В. Політанського, в Україні розвиток електронного урядування протягом останніх років характеризується дуже низькими темпами. Натомість потрібно констатувати, що нарешті в Україні настав час, коли керівництво держави та влада на місцях усвідомили необхідність широкого запровадження електронного урядування [33, с. 20].

За словами провідного українського вченого Т.Є. Кагановської, критично оцінити стан розвитку електронного урядування в Україні досить непросто, адже не існує загальноприйнятих критеріїв моніторингу успішності його розвитку [17, с. 177]. Сучасний стан розвитку електронного урядування в нашій державі характеризується певними позитивними зрушеннями. Зокрема, на сьогодні створено початкову нормативну базу для розвитку електронного урядування, сформовано його основні принципи, визначено пріоритети електронного урядування, окреслена базова концепція подолання труднощів та встановлення термінів виконання намічених заходів.

За останні роки в Україні поступово склались необхідні передумови для впровадження системи електронного урядування. Постійно зростає кількість абонентів Інтернету. Якщо в 2014 році кількість абонентів складала 45,27% населення, то у 2017 році домогосподарств з комп'ютерами було вже 65,10%, відсоток абонентів підключених до мережі інтернет 54,79, а відсоток активних користувачів інтернет 52,48%. Одним із важливіших показників рівня освіти громадян та їх готовності користування інформаційними послугами є Індекс людського капіталу. За даними «World economic Forum» у 2016 році Україна посіла 26 сходинку з кінцевим рейтингом 78,42. Це дуже високий показник,

який дає чітко зрозуміти, що суспільство готово та чекає на негайні зміни та розвиток інформатизації у всіх сферах життєдіяльності [11, с. 202].

Основні зусилля в розбудові електронного урядування в Україні спрямовано на сектор G–C [20, с. 232].

Розглянемо зміни, які відбулися у секторі *«Держава–громадяни»* (G–C):

Покладено початок упровадження електронної ідентифікації особи. Відповідно до нового законодавства, від 1 жовтня 2016 р. кожен громадянин України, котрий досяг 14-річного віку, зобов'язаний отримати паспорт громадянина України у формі картки, що містить безконтактний електронний носій. Серед величезних можливостей ID-карти заплановано обмежитися двома: зазначенням податкового ідентифікаційного коду (ІНН) та наявністю електронного підпису, який можна буде використовувати в разі віддаленого підписання документів. За рік кількість виданих ID-карт перевищила 1 млн, це – лише кілька відсотків від їх необхідної кількості. Решта громадян надає перевагу продовженню дії паперового паспорта зразка 1994 р., оскільки наразі відсутні технічні можливості (достатня кількість сканерів) ідентифікації за ID-картою.

Запроваджено електронні послуги. Передбачено реалізацію принципу «єдиного вікна» – Єдиного державного порталу адміністративних послуг (poslугy.gov.ua) як точки доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг. Допоки функціонально ефективнішими є сервіси, які надають або окремі органи державної влади, наприклад, Міністерство юстиції України (kar.minjust.gov.ua/services), або портал igov.org.ua, що розроблюється та підтримується громадськими активістами.

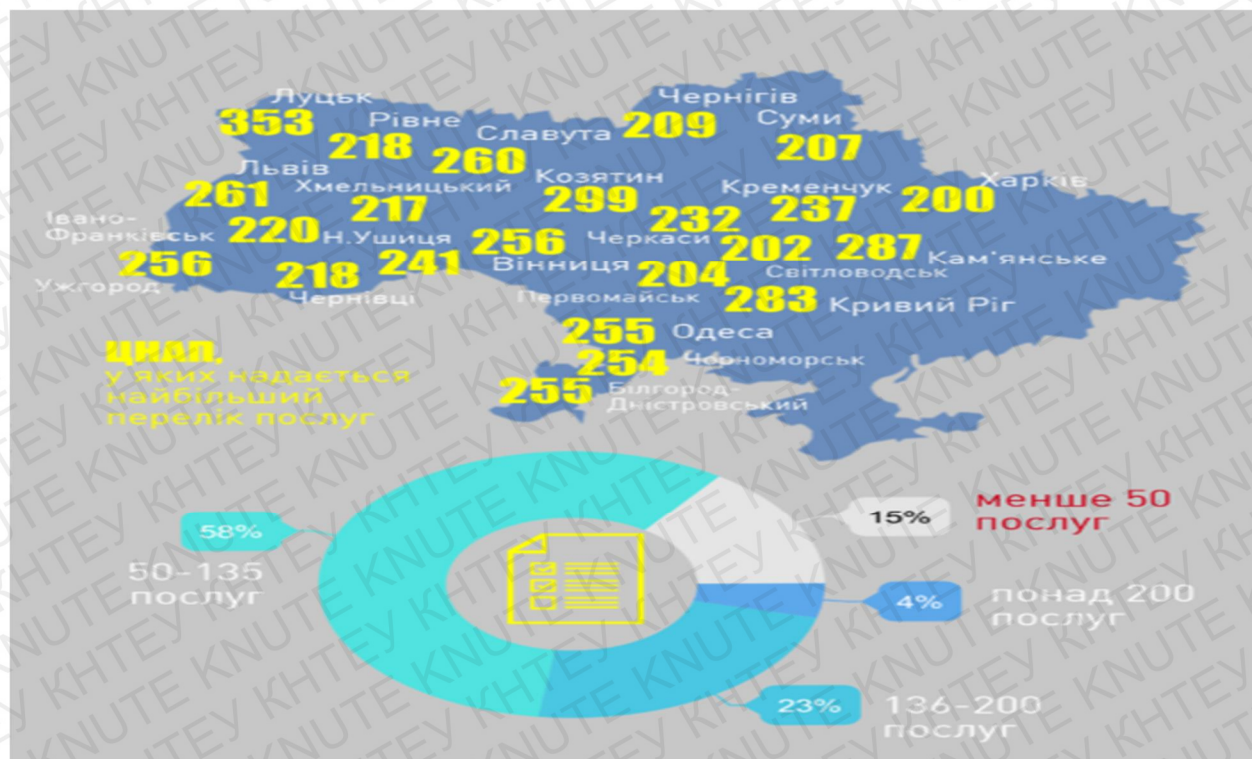
Окрему увагу хотілось би приділити створенню Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), тому що в період реформи децентралізації в Україні на новостворені територіальні громади покладається велика відповідальність в розбудові території, модернізації та створенні нових об'єктів інфраструктури, створення нового рівня надання адміністративних послуг громадянам. Саме тому були створені ЦНАП. Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП) – це постійно діючий робочий орган або структурний підрозділ

місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування, в якому надаються адміністративні послуги через адміністратора шляхом його взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг. Головною метою створення ЦНАП є: отримання громадянами інформації, довідок, та інших документів в комфортному офісі, в якому надаються найбільш затребувані серед населення адміністративні послуги за принципом «єдиного офісу», «єдиного вікна». На 2018р в Україні нараховується 775 центрів надання адміністративних послуг серед них 14 знаходяться в м. Київ(мал.2.1).

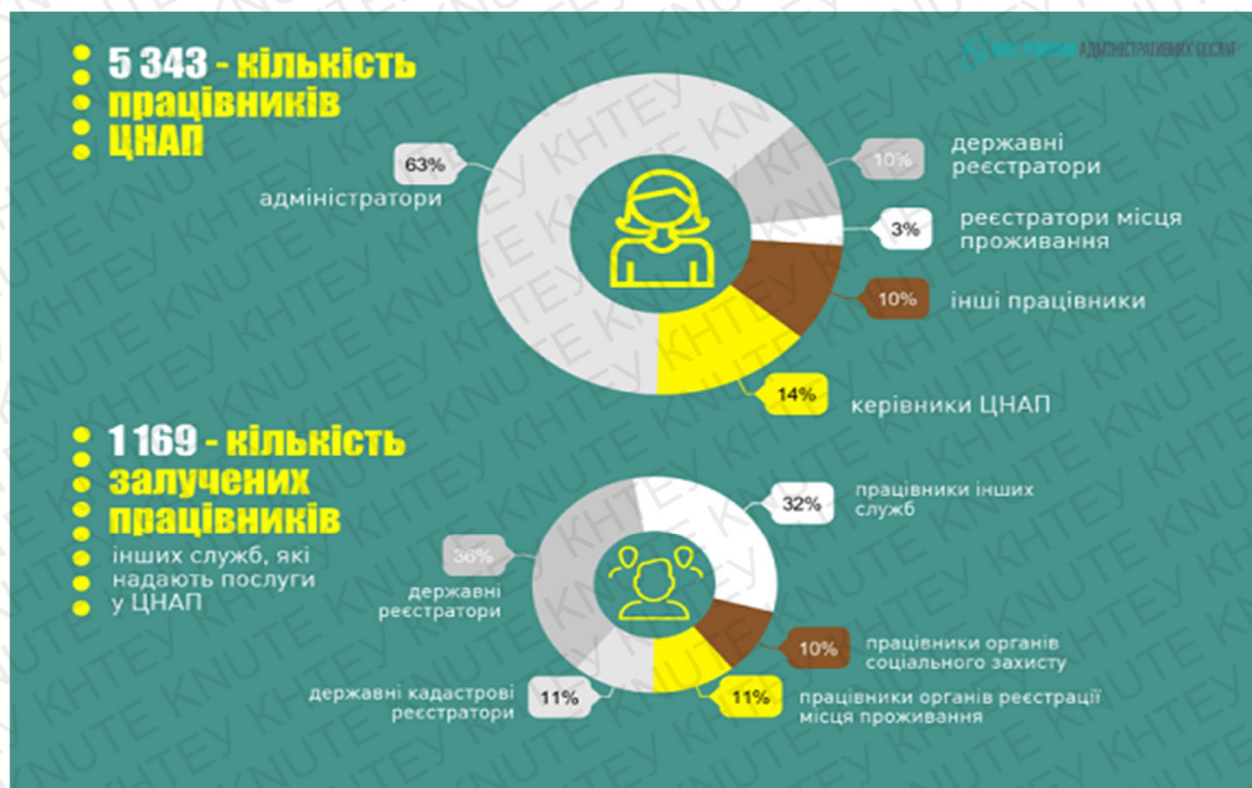
Мал. 2.1 Мережа ЦНАП

Перше місце з кількості надання послуг в ЦНАП посідає м. Луцьк там надається 353 послуги, у 15% ЦНАП надається менше 50 послуг(мал. 2.2).

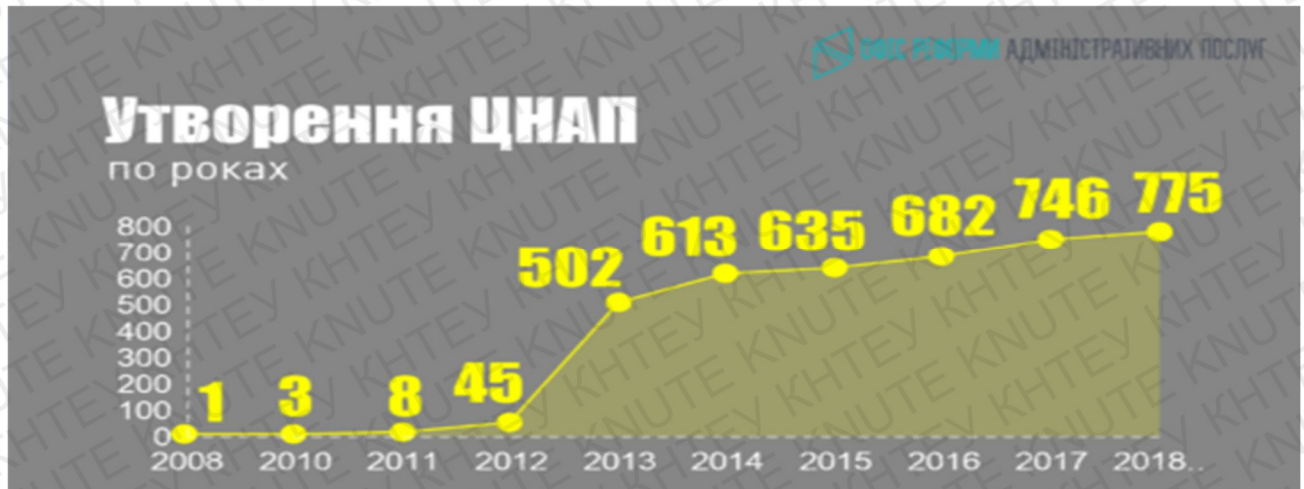
Мал. 2.2 Перелік послуг ЦНАП

Згідно даних на 2018р ЦНАП налічує 5343 працівників та 1169 залучених працівників інших служб які надають свої послуги в центрах надання адміністративних послуг(мал. 2.3).

Мал 2.3 Кількість працівників ЦНАП

Для кращого розуміння розвитку ЦНАП в Україні треба побачити динаміку відкриття нових відділень(мал. 2.4)[65].

Мал. 2.4 Утворення ЦНАП по рокам

Запроваджено електронний документообіг в системі центральних органів виконавчої влади: щоденно за її допомогою забезпечується обіг 4000 тис документів в електронній формі; в системі електронного врядування органів виконавчої влади працюють всі ЦОВВ, ОДА, деякі РДА та державні підприємства стратегічного значення; всього до системи підключено 175 абонентів [11, с. 205].

Працює веб-портал Пенсійного фонду. Він створений для покращення якості та оперативності обслуговування громадян, впровадження технологій електронного урядування в соціальній сфері.

Надання послуг у транспортній сфері. За допомогою офіційної системи онлайн-резервування та придбання квитків Державної адміністрації залізничного транспорту пасажирів самостійно можуть вибирати, купувати або бронювати зручні для них місця у вагоні, друкувати електронні квитки або бланки замовлень та вирушати безпосередньо на посадку до поїзда, не заходячи до залізничних кас [11, с. 205].

Підвищено прозорість й оперативність інформування громадян з усіх аспектів життя. Це відбувається в результаті поліпшення контенту сайтів держструктур на офіційному веб-порталі й реєстрації їх акаунтів у соціальних мережах «Фейсбук» і «Твіттер». На черзі – створення державними органами власних каналів на Youtube, зокрема з онлайн-трансляціями їх діяльності.

Перспективним також є стимулювання розвитку на базі відкритих даних загальнодоступних проектів і сервісів (соціальних, громадських, медійних і комерційних) [43, с. 232].

Започатковано систему електронного декларування статків публічних осіб, яким опікується новостворене Національне агентство з питань запобігання корупції (nazk.gov.ua). Здійснено пілотні проекти в окремих сферах державного управління. Зокрема з 2015 р. діє система Електронного вступу до ВНЗ, якою 2017 р. невдало намагалися остаточно витіснити звичайну систему особистого подання паперових документів абітурієнтами.

Відбулися зміни у сфері «електронної культури». До 2014 р. головним здобутком була майже суцільна інформатизація бібліотек ВНЗ через застосування автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем [43, с. 232].

Найбільше інформатизованим є проект Національної електронної бібліотеки, який реалізується на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з 1999 р. (nbuv.gov.ua). Найважливіші інформаційні ресурси цього найбільшого книжкового зібрання в Україні (зокрема каталоги й картотеки, автореферати дисертацій і статті з наукової періодики) представлені в Інтернеті. З 2014 р. значно прискорилося оцифрування фондів музеїв, архівів, зібрань образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура), нерухомого культурного надбання (архітектура, ландшафт) тощо.

Розпочато у 2017 році перехід на систему електронного документообігу в Міністерстві освіти та науки України. Технічну базу для цього надали Американські ради в рамках проекту міжнародної технічної допомоги USAID, а основу для програмного забезпечення – Адміністрація президента. Наразі відбувається налаштування такої системи під потреби Міносвіти [9]. Знаковим є також те, що МОН впритул наблизилося до вирішення питання забезпечення здобувачів середньої освіти е-підручниками та іншими електронними освітніми ресурсам в рамках концепції – проекту «Національна освітня електронна платформа» [9].

Батьки мають можливість здійснити реєстрацію дітей в дошкільні навчальні заклади. Веб-сайт створено на базі Інформаційної системи

управління освітою. Він надає можливість подачі електронної заяви для постановки на облік у відділі освіти адміністрації району (за регіоном проживання) дитини, яка потребує місця в дошкільному навчальному закладі [11, с. 205].

Розпочато роботу і у сфері «електронної медицини» (ehealth-ukraine.org). Система eHealth має вивести її на новий рівень, маючи на меті переведення всіх медичних документів і процесів взаємодії хворих та медиків з паперового формату в електронний, створення єдиних реєстрів закладів, лікарів, пацієнтів тощо [20, с. 232].

Упроваджено «електронне судочинство». Прийнятими восени 2017 р. законами передбачено створення єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Позовні заяви, скарги й інші процесуальні документи підлягатимуть у ній обов'язковій реєстрації. Ця система також визначатиме суддю або колегію суддів для розгляду конкретної справи.

У площині відносин «громадяни–держава» (C–G) відбулося:

Запровадження системи електронних звернень з використанням Інтернету та засобів електронного зв'язку на основі змін до Закону України «Про звернення громадян». Найзатребуванішими були «особливі форми колективного звернення громадян» (ст. 5) – петиції, передусім до Верховної Ради (itd.rada.gov.ua/services/petitions/) та Президента України (petition.president.gov.ua), деяких місцевих органів влади (Києва, Вінниці, Тернополя та ін.). У розвинутих країнах цей механізм функціонує достатньо давно і є невід'ємною складовою «електронної демократії». В Україні вплив системи електронних петицій виявився мінімальним, тому після кількох місяців посиленої уваги тема петицій повністю зникла із повідомлень ЗМІ. Очевидно, сталося це тому, що було обрано консультативну модель електронних петицій, яка потребує відносно невеликої (до загальної чисельності населення) кількості голосів на підтримку, але натомість вимагає лише простої відповіді. Для порівняння, у деяких країнах (Фінляндія чи Латвія), де технічно можливі чітка ідентифікація підписантів петиції, а їх кількість сягає 0,5–1% населення, петиція є імперативною (наприклад, стає законопроектом). Подібний механізм

– «Всеукраїнський референдум за народною ініціативою» – передбачено ст. 15 відповідного Закону, проте практики його проведення дотепер немає [43, с. 233].

Продовжився розвиток відкритих даних. Онлайн-доступ до різноманітних державних реєстрів, баз даних, публічної інформації сконцентровано на офіційному сайті data.org.ua. У 2017 р. введено в експлуатацію Єдиний веб-портал використання публічних коштів (e-data.gov.ua). Відповідно до даних громадського моніторингу, оприлюдненому у вересні 2017 р., менше половини комунальних підприємств із тих, що потрапили до моніторингу, створили кабінети на цьому сайті й наповнюють їх інформацією, здебільшого на рівні від 21 до 40% від необхідного (*«Більшість комунальних підприємств не виконують вимог закону про відкритість публічних коштів – результати моніторингу»*, 2017).

Лідерами забезпечення доступу до публічної інформації (з рівнем понад 80%) серед органів державної та місцевої влади названо Донецьку, Харківську, Вінницьку та Херсонську обласні державні адміністрації, а також Херсонську міську раду (*«Донецька, Харківська, Вінницька, Херсонська ОДА та Херсонська міськради мають високий рівень інформаційної відкритості – результати моніторингу»*, 2017).

У сфері відносин «бізнес–держава», «держава–бізнес» (G–B, B–G) відбулися наступні реформи:

Поліпшено можливості та розширено сферу застосування електронної звітності. Через особистий електронний кабінет із застосуванням електронного підпису можна звітувати передусім до органів ДФС, органів державної статистики та Пенсійного фонду України. Відкрито доступ до електронного реєстру відшкодування ПДВ. Віднині кожен підприємець зможе в онлайн-режимі перевірити, на якому етапі перебуває його платіж.

Реформовано систему державних і публічних закупівель. Останні, відповідно до Закону, від 1 жовтня 2016 р. проводяться виключно в електронній формі в системі «ProZorro» (prozorro.gov.ua). Реальна практика реалізації проекту почасти підтверджує сподівання на системне запобігання корупції в

цій сфері, збільшення прозорості, об'єктивності та недискримінаційності торгів. Завдяки системі ProZorro бізнес заробив майже 60 млрд гривень, а бюджет зекономив понад 8 млрд.

Загально відомо, що бізнес-структури першими реагують на необхідність запровадження електронних послуг, зокрема, досить успішно втілені послуги Інтернет-банкінгу, Інтернет-трейдингу. Швидкими темпами розвиваються послуги Інтернет-страхування, бронювання квитків онлайн, он-лайн продаж товарів та послуг. Окремо можна звернути увагу на безліч електронних платіжних сервісів. Доступ до отримання таких послуг поступово формує довіру громадян до нового інформаційного суспільства та влади. За даними опитування громадської думки, більшість користувачів інтернету ніколи не намагалися отримати адміністративні послуги в електронний спосіб. Такими потужними банками як «ПриватБанк» і «Ощадбанк» було запропоновано BankID систему, яка дозволяє підтвердити особистість користувача на офіційних сайтах через його акаунт в інтернет-банкінгу. Розробка виявилася корисною для запобігання кібератакам і маніпуляціям у процесі подання електронних петицій.

Натомість практично неререформованими є відносини типу «*держава для держави*» (G–G). Документообіг між різними установами дотепер здійснюється переважно в паперовій формі. Для прикладу, необхідний в умовах неоголошеної війни Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних, унормований спеціально прийнятим Законом тільки 2017 р. після майже трирічних обговорень, планують створити ще через три роки – до 2020 р.

Лідером місцевого електронного урядування позиціонує себе Львів. У 2016 р. було запущено електронний кабінет мешканця, але поки в ньому доступно тільки 27 послуг. Нині у Львівській міській раді працюють над створенням картки мешканця міста, яка б поєднувала всі електронні послуги, також розробляють електронну картку пацієнта. Триває робота над електронним квитком для громадського транспорту. Планується оновити сайт Міської ради та запровадити можливість подання електронних петицій [43, с. 234].

Отже, реформування електронного урядування має ознаки комплексності, хоча інтегрованої системи такого урядування не створено. Переважають відносини типу G–C (держава для громадян), C–G (громадяни для держави), є спроби двосторонніх інтеракцій типу G–B, B–G (держава для бізнесу, бізнес для держави). Найменше розвинутим є сегмент G–G (між органами державної влади та управління). Проблемно низьким для всіх секторів є рівень інтерактивності. Проміжний результат – суттєве поліпшення якісних показників e-gov.

Недарма у відповідних рейтингах ООН 2016 р. Україна продемонструвала швидке зростання (у рейтингу E-Government – до 62 місця зі 193, у рейтингу E-Participation – до 32 місця зі 193), яке набагато перевищило зміцнення її позицій у будь-яких інших світових індексах. Вище місце в рейтингу «електронної участі» громадян у публічних справах, очевидно, свідчить про успіхи демократизації українського суспільства [43, с. 235]. Просування електронного урядування, спричинене наявністю задовільної технологічної інфраструктури та кадрового забезпечення (Україна входить у світові топи за кількістю ІТ-спеціалістів); мінімальною потребою в інвестиціях (близько сотні мільйонів доларів). Деякі реформи виявили ефективність для загального поступу країни (система «ProZorro»). Розвиток електронного урядування стимулював «постмодернізацію» управлінської культури та зумовив попит на відкритий тип державного та суспільного діяча, хоча реальна ефективність його роботи часто нижча за віртуальну активність у медійному просторі.

Широке розповсюдження мають електронні платформи для оприлюднення відкритих даних. За даними Відділу державного управління та управління розвитком Департаменту економіки і соціальних питань ООН, Індекс електронної участі громадян в Україні складає 0,7458, що дає змогу посідати 32 сходинку із 103 країн членів ООН. Країна прямує вперед за моделлю модернізаційного розвитку, але не демонструє ознак виходу з тривалого регресивного тренду останнього півстоліття.

2.3. Досвід використання інструментів е-демократії в країнах ЄС

Актуальність опрацювання питань і проблем функціонування електронної демократії на світовій арені сьогодні не викликає сумнівів і полягає в тому, що електронна демократія не веде до виникнення іншого типу демократії на відміну від того типу, який існує там, де вона впроваджується. З принципової точки зору, електронна демократія не покликана змінити демократію або тип демократії, що існує в місці її впровадження і становлення.

Електронна демократія не займається просуванням будь-якого конкретного типу демократії. Наприклад, електронна демократія не покликана просувати безпосередню демократію. Мета електронної демократії полягає, в першу чергу, в полегшенні демократичних процесів країни, а не в просуванні будь-якого конкретного типу демократії [25, с. 67].

Головна мета електронної демократії на світовій арені полягає не в тому, щоб змусити громадян користуватися інформаційними технологіями: вона полягає у використанні технологій з метою поліпшення участі та демократичного управління. Двигуном електронної демократії є вимоги демократії, а не технології. Ні самі інформаційно-комунікаційні технології, не вдосконалені або розширені технології самі по собі автоматично не сприяють посиленню або підтримки демократії, демократичних процесів та інститутів. Узгоджені демократичні і людські цінності, в тому числі і етичні міркування, є невіддільними частинами технологічних аспектів електронної демократії. Вибір інструментів відображає не тільки курс внутрішньої і зовнішньої політики країни, а й впровадження цінностей і етичних міркувань. Так, наприклад, деякі держави активно впроваджують у своїй внутрішній політиці електронний уряд, але при цьому одночасно блокують становлення електронної демократії, викликаючи, в свою чергу, виникненню політичного цугцванга [25, с. 67].

Показовим прикладом впровадження електронної демократії справедливо можна вважати системи, які функціонують в Європі, до того ж, як в окремо взятих європейських державах, так і в Європейському Союзі в цілому.

Електронна демократія в Європі є незамінним інструментом у реформуванні політико-державного управління і роботі місцевого самоврядування, а також створення більш гнучкої, прозорої та публічної адміністрації [28, с. 90].

Однією з першопрохідців у сфері електронної демократії, на мій погляд, є Естонія, яка у 2005 р. першою у світі провела місцеві вибори з використанням електронного голосування. У 2007 р. інтернет-голосування широко використовувалося вже на виборах в естонський парламент. І якщо у 2005 р в мережі Інтернет проголосувало лише близько 2% естонських виборців, то на парламентських виборах 2011 року ця цифра збільшилася до 24%.

Наступний приклад з Естонії – це проект «Сьогодні я вирішую» («Tapa Otsustan Mina» (TOM), або «Today I Decide» (TID), ініційований у 2001 р (також існує проект TID +, що акумулює досвід проекту TID). Головною ідеєю TID є створення порталу, який надає громадянам можливість відкрито висловлювати свої думки і пропозиції щодо вдосконалення державного управління та законодавчої системи, а також обговорювати нові ініціативи, які зачіпають різні сфери життя суспільства. За задумом творців, основним завданням проекту має бути більш активна участь виборців у формуванні державної політики та усунення бар'єрів між суспільством і державою.

Ті ж ідеї лягли в основу проекту Estonian E-Citizen, в рамках якого створено два електронних ресурси: Citizen Portal і Information Portal. Портали, якими управляє Департамент державної інформаційної системи Естонії, відкривають двері в електронну державу, інформуючи громадян про їхні права та обов'язки, а також надаючи доступ до баз даних, електронних послуг, віртуального офісу і т.д. [2, с. 26].

Естонська система електронних паспортів та електронної демократії визнана в Європі зразковою. Владні структури інших держав вивчають досвід цієї невеликої балтійської держави, яка зуміла в такий короткий час досягти небачених іншими успіхів. Більшість сервісів, розроблених в Естонії, зараз впроваджуються на рівні Європейського Союзу.

Уважно стежать за успіхами електронної демократії в Естонії і в таких країнах як Литва і Латвія [25, с. 68].

В останні роки в Республіці Болгарія спостерігається різка активність неурядових організацій та наукових дослідників у сфері реалізації публічних проектів, створення публічних форумів і проведення наукових конференцій з проблем електронної демократії. Метою цієї активності є залучення громадян до публічних дискусій, які призводять до раціональних ідей щодо введення електронної демократії. Розглянемо деякі з них.

1. Проект «Електронна громадянськість» Стратегічного фонду для наукових досліджень при Міністерстві освіти і науки. Заснований у 2010 р провідними вченими Нового Болгарського університету, за участю експертів інших болгарських університетів. Внаслідок його реалізації створено і функціонує портал «Віртуальна агора електронної-громадянськості, інтернет-політики, цифрової демократії і нових формах участі».

2. Проект «Заохочення електронної демократії в Болгарії за допомогою кращого досвіду Ісландії» (цивільний проект про Зелену книгу) - реалізований у 2014 р. Болгарською асоціацією щодо заохочення громадянської ініціативи.

3. Міжнародна конференція «Заохочення електронної демократії в Болгарії». Це перший болгарський форум, який присвячений електронній демократії та організований Болгарською асоціацією щодо заохочення громадянської ініціативи.

4. Мережа електронної демократії в Болгарії (E-Demokracu.bg), створена в 2015 році як професійна мережа ідейних громадян і експертів у сфері ІТ без державного фінансування [2, с. 26].

Наприклад, в Ісландії інформаційні технології також використовуються для широкого обговорення суспільно важливих проблем. За останніми даними, мережею Інтернет користуються 97,8% жителів цієї держави. Одним з найбільш яскравих прикладів з досвіду цієї країни є колективне обговорення проекту Конституції Ісландії в соціальних мережах: на сайт Конституційної ради надійшло понад 300 офіційних пропозицій і 3 600 коментарів. З їх урахуванням проект основного закону держави представлений парламенту і громадськості.

Активність в обговоренні проекту конституції проявили багато пересічних громадян, здавалося б, далекі від законотворчості і державного

управління. У той же час представники вищих навчальних закладів та деякі експерти виявилися дещо пасивними. На думку одного з представників Конституційної ради Ісландії, головний урок експерименту полягає в тому, що по-справжньому позитивних результатів можна чекати лише тоді, коли органи влади прислухаються до думки суспільства [25, с. 68].

Наприклад, у Фінляндії у 2012 році було прийнято Акт про Нові цивільні ініціативи (New Citizens' Initiative Act), відповідно до яких створено систему збору петицій громадян онлайн і оффлайн і введено правило, якщо петиція громадян отримує більше 50 000 підписів за шість місяців, вона отримує обговорення в Парламенті (European Parliament 2016) [28, с. 91].

Загалом, Фінляндія була першою країною у світі, яка прийняла закон про електронні послуги. Закон містить положення про права, обов'язки та відповідальність органів державного управління та їх клієнтів у сфері електронних послуг, про ключові вимоги щодо електронної ідентифікації особи. Відповідно до цього закону влада повинна надавати громадськості можливість вибору електронної доставки повідомлень, рахунків та інших аналогічних документів. Органи влади і клієнти можуть скріплювати свої рішення електронним підписом [11, с. 205].

Урядом Великобританії ще у 1999 р. було прийнято стратегічну програму «Модернізація державної влади», що охоплює 5 млн державних службовців країни. Її ключовим елементом є впровадження електронної системи управління. Урядовий портал «Великобританія онлайн» (www.open.gov.uk) дозволяє всім державним установам країни забезпечувати електронний доступ громадян до усіх форм документів. Користувачі інтернет-зв'язку можуть отримувати актуальну інформацію, роздруковувати різні форми документів у будь-який зручний для них час. Під час використання технології електронного цифрового підпису формуляри можуть заповнюватися прямо на екрані і відправлятися електронними каналами зв'язку.

Відправною точкою впровадження електронного урядування в Естонії можна вважати створення Національного комітету з комп'ютеризації системи

освіти у 1996 році, головною метою якого була розробка проекту інтеграції інформаційних технологій в систему загальної освіти [11, с. 205].

Можна зробити висновок, що Україна суттєво відстає, наприклад, від тієї ж Естонії за показниками індексу легкості ведення бізнесу, індексу економічної свободи, індексу інтернет-свободи, індексу готовності підключення до мережі Інтернет, індексу е-урядування тощо. Наприклад, до рейтингів цифрової економіки та конкурентоспроможності податків Україна ще досі не увійшла. Позитивним зрушенням є лише однакова кількість часу, яку витрачають громадяни на сплату податків онлайн, що сягає приблизно 3 хв. В Україні сьогодні запроваджено електронний кабінет, який може створити кожен громадянин та сплатити будь-який вид податків онлайн.

Так, результати запровадження е-урядування в Естонії показують, що такий важливий елемент демократичного та інформатизованого суспільства дозволив Уряду Естонії не тільки ввести економію у 2% від запровадження безпаперового уряду, але і зменшити час на те, щоб стояти в чергах на отримання документів дозвільного характеру на 3 225 років. Також це дозволило досягнути показника 98% проведення банківських транзакцій онлайн і спрогнозувати, що до 2020 року 20% населення буде використовувати електронний цифровий підпис, а в Україні про нього навіть багато людей не знає [8].

На наш погляд, в українській практиці мають місце специфічні проблеми, пов'язані з розвитком електронної демократії. Механізми електронної демократії на місцевому рівні виконують як мінімум дві функції: забезпечують постійний і відкритий діалог влади і суспільства, а також мотивують суспільство з активною громадянською позицією.

При цьому електронна демократія не займається просуванням будь-якого конкретного типу демократії і, на наш погляд, в найближчій перспективі буде невід'ємною частиною системи державного управління, у зв'язку з чим органам влади має сенс подумати про те, як захистити себе від політичного цугцванга і підвищити довіру до влади з боку суспільства.

Висновки до розділу 2

Зазначені у роботі нормативно-правові акти є основою національного законодавства у сфері електронного урядування, однак цей перелік не є вичерпним і постійно оновлюється, що свідчить про високий темп розвитку електронного урядування в Україні. Саме тому в нашій державі існує досить велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері інформаційних технологій. Проте значна частина з них потребує внесення змін та доповнень, оскільки тією чи іншою мірою не вони узгоджуються між собою.

Тенденція розвитку сфери електронного урядування прослідковується на різних рівнях – у державному, приватному та громадському секторах. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій розширює можливості участі громадян у демократичних процесах управління державою. Електронна демократія – засадничий елемент сучасного розвиненого суспільства, оскільки забезпечує можливість кожного брати участь у формуванні та реалізації державної політики, впливати на прийняття рішень органами влади, використовуючи при цьому інформаційні технології для ефективної комунікації «Громадянин – держава». Україна застосовує такі інструменти електронної демократії як електронні консультації, електронні петиції, електронні звернення, громадські бюджети. Таким чином, результати проведеного дослідження дають можливість говорити про те, що в кожній конкретній країні демократичні і людські цінності, а також і етичні міркування є невіддільними частинами технологічних аспектів електронної демократії, двигуном якої є вимоги демократії, а не технології.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКИ УЧАСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ «ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Імплементация Європейського досвіду в Україні

Сучасна еволюція інституційної системи електронного урядування, зокрема, створення Державного агентства з питань електронного урядування України, є важливим кроком в розбудові інформаційного суспільства в Україні.

Як було доведено у попередніх розділах роботи, інструментарій електронного уряду спрямований на розвиток і вдосконалення державного управління, зокрема основних рис його демократичних систем - оперативності, прозорості, підзвітності. Хоча висновок про кореляцію між демократією та розвитком інтернету є дискусійним (звернемося на дослідження Ю. Зіссера «Чи дійсно інтернет – двигун демократії?»). Для оцінки трансформації та ефективності державного управління можна використовувати концепції суспільних цінностей (благ) і якості державних послуг. Відповідно оцінку діяльності органів виконавчої влади можна проводити за критеріями: 1) якості державних послуг і ступеня задоволеності споживачів; 2) результативності діяльності державних установ з точки зору споживачів; 3) ступеня довіри суспільства до державних органів [30].

Для виявлення сильних і слабких сторін електронного уряду раціонально застосовувати SWOT-аналіз (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз електронного уряду

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Швидкий доступ до послуг державних установ; можливість для громадян реалізувати свої конституційні права на участь в управлінні державою; надання громадянам можливості брати участь в демократичних процесах; обмеження можливостей адміністративного свавілля; дебіюрократизація; зниження витрат, пов'язаних з державним керуванням	Високі витрати для впровадження і підтримки «електронного уряду»; обов'язкова наявність кваліфікованого персоналу; «електронна бідність» населення; проблема виключення людського фактору (в різних ситуаціях цей момент можна віднести або до сильних, або до слабких сторін)
Сприятливі можливості (O)	Потенційні загрози (T)
Зниження витрат – держуправління буде відповідальним; досягнення прозорості	Поглиблення «цифрового розриву» між жителями міста і села, багатими і бідними,

влади; зниження корупційності; підвищення ефективності державного управління; зростання демократизації суспільства; залучення громадянського суспільства та бізнес-сектору в процеси прийняття рішень.	освіченими і неосвіченими, тобто, збільшення розриву в доступі до інформації; «зломи» паролів і «хакерські атаки»; збої в мережі.
--	---

Оцінюючи ефективність «електронного уряду», потрібно враховувати його потенціал і реальний попит на електронні послуги за наступними критеріями: 1) веб-присутність; 2) якість розміщення на сайті інформації про орган управління, його структуру, режим роботи, якість дизайну; 3) можливість виходу на інші сайти, дружність інтерфейсу; 4) рівень інтерактивності: питання і відповіді за допомогою електронної пошти, оновлюваність інформації; 5) широта спектру послуг, що надаються і рівень їх складності, технічна доступність, швидкість обслуговування, режим доступу, можливість отримання різних форм і бланків; 6) можливість здійснювати операції в онлайн-режимі, багатоканальність доступу; 7) безпека взаємодії [30].

Сьогодні в Україні здійснюються тисячі адміністративних процесів – робота органів влади між собою, з громадянами, з бізнесом – і більшість таких процесів малоефективні і загалом “паперові”. Тому з метою забезпечення обміну даними між електронними державними реєстрами в реальному часі запроваджується українська версія естонської розробки X-Road – «Трембіта». Перевагою цієї системи є те, що вона зберігає відомості про те, хто і коли отримував доступ до даних громадян. Передбачається, що чиновники повинні отримувати такий доступ лише на підставі повноважень, за конкретним запитом. Наприклад, якщо потрібні дані для оформлення субсидій, чиновник має право тільки на певну інформацію про певного громадянина [30].

Тобто робота з реєстрами здійснюється по “точковим запитам”, а не через загальний доступ. Також за допомогою цієї системи планується навести порядок у державних реєстрах. Для вирішення цієї проблеми навіть розробляється окремий законопроект. Система має назву EGOV4UKRAINE та коштує майже 1,5 млн євро. Але купівлю і впровадження фінансують донори: Європейський Союз через програму U-LEAD, Швеція через Шведське бюро

міжнародного розвитку, уряд Естонії через Міністерство закордонних справ Естонії[63].

За останні два роки в Україні відбувся значний прогрес у сфері е-урядування, а також збільшилась кількість послуг. Формування ефективної системи е-послуг в Україні передбачає їх доступність з одного місця – Єдиного державного порталу адміністративних послуг. Протягом 2016-2018 рр. до порталу було інтегровано ряд адміністративних послуг, суб'єктами надання яких є центральні органи виконавчої влади. Станом на 2018 р. через портал в електронній формі можна отримати послуги у сфері будівництва, реєстрації бізнесу, нерухомого майна, земельних відносин, зовнішньоекономічної діяльності, тощо. Найбільше до порталу інтегровано адміністративних послуг, суб'єктами надання яких є Міністерство юстиції України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Адміністративні послуги, суб'єктом надання яких є органи місцевого самоврядування, наразі не надаються через Єдиний державний портал адміністративних послуг, оскільки інтеграція інформаційних систем органів місцевого самоврядування відсутня. Натомість органи місцевого самоврядування надають послуги в електронній формі через власні веб-сайти, «Портал державних послуг Igov» та інші платформи [53].

Таким чином, на даний момент не дотримується принцип «єдиного вікна», що є одним із ключових принципів розвитку системи електронних послуг, а також норми чинного Закону України «Про адміністративні послуги», що передбачають надання адміністративних послуг в електронній формі через Єдиний державний портал адміністративних послуг.

Станом на листопад 2017 р. до Системи електронної взаємодії органів виконавчої влади підключено 151, а станом на листопад 2018 р. 582 державних органи, підприємства та організації, зокрема, Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, Апарат Верховної Ради України, всі міністерства. Для забезпечення повноцінного функціонування системи електронної взаємодії органів виконавчої влади необхідно завершити запровадження електронного документообігу (е-документообігу) в місцевих

органах виконавчої влади та підключити їх системи до системи електронної взаємодії органів виконавчої влади [18].

Попри позитивну динаміку у впровадженні е-документообігу протягом останніх трьох років, рівень розвитку такого інструменту в органах місцевого самоврядування залишається низьким. Громадський моніторинг впровадження інструментів е-урядування в органах місцевого самоврядування, проведений у 98 найбільших містах України показав, що система е-документообігу використовується лише в половині досліджуваних міських рад. При цьому не забезпечено повноцінне функціонування системи е-документообігу, застосовуються окремі її елементи, найчастіше – з метою реєстрації звернень громадян, внутрішньої, вхідної та вихідної документації.

Зважаючи на поточний стан електронної взаємодії органів влади та втілення реформи децентралізації, виглядає доцільним оперативно прийняти рішення щодо запровадження єдиних стандартів та вимог до е-документообігу для усіх органів державної влади та місцевого самоврядування.

З метою розвитку електронної ідентифікації (е-ідентифікація) було ухвалено Закон України «Про електронні довірчі послуги». Законом передбачено використання альтернативних засобів е-ідентифікації, таких, як Mobile ID (ідентифікація через мобільного оператора), Bank ID (ідентифікація через банк), та ID-картки при наданні електронних послуг та здійсненні інших форм електронної взаємодії [53].

Запровадження альтернативних засобів е-ідентифікації дозволить спростити і розширити доступ громадян до електронних послуг, у тому числі адміністративних. Проте використання таких засобів в Україні перебуває на початковому етапі розвитку. Так, видачу паспортів громадянина України у формі ID-картки, на чіп яких записано електронний цифровий підпис, розпочато у 2015 р. В найближчий час має бути завершено реалізацію проекту із запровадження Mobile ID на національному рівні [18]. У 2017 р. український оператор мобільного зв'язку Kyivstar частково запустив систему Mobile ID для своїх контрактних абонентів, інші великі мобільні оператори такі як Lifecell та Vodafone обіцяють запустити цю систему найближчим часом.

Протягом останніх двох років було здійснено ряд заходів, спрямованих на розвиток сфери відкритих даних в Україні. Зокрема, було затверджено Порядок ведення Єдиного державного веб-порталу відкритих даних, розроблено Дорожню карту розвитку відкритих даних в Україні на 2017 р.

Протягом поточного року значно збільшилась кількість наборів даних, які органи державної влади опублікували на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних. Станом на листопад 2018 р. на порталі доступно 48410 наборів даних (у жовтні 2017 р. на порталі було 25109 наборів).

Важливим кроком у напрямі розвитку відкритих даних відповідно до міжнародних принципів та стандартів стало приєднання України у 2016 р. до міжнародної Хартії відкритих даних. Про прогрес у розвитку відкритих даних також свідчить покращення позицій України у відповідних міжнародних рейтингах. У рейтингу the Global Open Data Index у 2017 році країна посіла 31 місце (з 94 країн, які охоплювало дослідження), а у 2015 р. – 54 місце (зі 122 країн, що брали участь у дослідженні)[34]. Найкращі оцінки країна має за відкриті дані державного бюджету, національного законодавства, державних реєстрів, державних закупівель. У рейтингу the Open Data Barometer Україна піднялась з 62 (у 2015 р.) на 44 (у 2017 р.) місце, продемонструвавши позитивну динаміку по усім трьом ключовим показникам: готовність (з 28 у 2015 р. до 55 у 2017 р.), впровадження (з 17 у 2015 р. до 35 у 2017 р.) та вплив (з 5 у 2015 р. до 19 у 2017 р.) [18].

Водночас у сфері розвитку відкритих даних не вирішено низку питань. Так, досі не затверджено План дій з реалізації принципів міжнародної Хартії відкритих даних, до якої Україна приєдналася у 2016 р. Дорожня карта не містить виконавців, відповідальних за реалізацію тих чи інших завдань, не затверджена нормативно-правовим актом та не є директивним документом.

На сьогодні на порталі відсутня інформації про проведення агентством моніторингу та його результати. Нині лише третина органів місцевого самоврядування оприлюднює інформацію у формі відкритих даних відповідно до вимог чинного законодавства. Це може свідчити про нерозуміння

важливості та переваг відкриття державних даних керівництвом цих органів або ж відсутність політичної волі розвивати цей напрям.

Відповідно до результатів дослідження, проведеного в межах складання щорічного міжнародного рейтингу відкритих даних (the Global Open Data Index), найменш відкритими в Україні є дані про землевласників, стан довкілля, державні витрати, геопросторові дані. Отже, ринковий потенціал відкритих даних в Україні майже не використовується [18].

Протягом останніх років, центральні органи влади приділяли значну увагу розвитку е-урядування. Варто відмітити прогрес у формуванні нормативно-правової бази розвитку електронного урядування: прийняття програмних документів у цій сфері (Концепції розвитку електронного урядування в Україні, Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні), Закону України «Про електронні довірчі послуги», а також у практичній реалізації окремих його напрямів (електронізації адміністративних послуг, розвитку відкритих даних). Проте у сфері розвитку е-урядування не вирішуються важливі питання. Зокрема, викликає стурбованість значний розрив у розвитку е-послуг на центральному та місцевому рівнях, що частково зумовлено низьким рівнем впровадження електронного документообігу в місцевих органах влади, відсутністю повноцінної електронної взаємодії між інформаційними системами державних органів.

3.2. Проблеми «електронного врядування» в Україні і можлива політична стратегія щодо їх подолання

Успішність впровадження основних принципів і підходів належного урядування в Україні значною мірою залежить від ефективності впровадження державою реформ в сфері інформаційно-комунікаційних технологій та електронного урядування, чіткого визначення пріоритетів, адміністративної реформи, боротьби з корупцією, подальшої євроінтеграції України [16, с. 5].

За визначенням Л. Гапєєва, система державного управління в Україні не відповідає потребам країни у проведенні комплексних реформ у різних сферах

державної політики та її європейському вибору, а також європейським стандартам належного управління державою [6]. Україна займає низькі позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності, пов'язаних із державним управлінням.

Відповідно до показників Індексу світової конкурентоспроможності Світового економічного форуму (за 2018 рік) Україна посідає 81 місце (серед 144 країн). У рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» позиції України є дещо кращими. Так, у загальному рейтингу в 2017 році Україна посідала 76 місце, а в 2018 році 71 місце серед 190 країн [6].

Потребує вдосконалення нормативна база та систематизація інформаційного законодавства.

Так, за визначенням М. Рошук, нормативно-правове забезпечення електронного урядування має здебільшого декларативний характер, адже відповідні нормативно-правові акти є, стратегічними та, в деяких випадках, прямо пов'язані з виконанням Угоди про асоціацію з ЄС [63, с. 21]. Однак впровадження технологій електронного урядування на належному рівні та відповідно їх правове забезпечення не є миттєвим і потребує як часу так і значних зусиль, пов'язаних з адаптацією вже існуючого українського законодавства. На жаль, можна констатувати, що впровадження електронного документообігу навіть в діяльність центральних органів виконавчої влади знаходиться на початковій стадії виконання. Відкритим і гострим залишається питання щодо єдиного органу влади відповідального за політику впровадження електронного урядування та координацію дій у цій сфері різних міністерств та відомств, робочих груп, які поки що конкурують між собою, а не взаємодіють.

У процесі створення необхідних умов для успішного впровадження систем надання адміністративних послуг громадянам, бізнес-структурам, органам влади та органам місцевого самоврядування виникає потреба в системному аналізі і оптимізації політики в питаннях взаємодії інформаційних систем; а також оптимізації процесів прийняття управлінських рішень. Інформаційні технології передбачають певний рівень стандартизації та затвердження єдиних вимог. Створення єдиних правових стандартів є

важливою умовою формування електронної держави. Державні органи повинні проаналізувати документацію з позицій вимог що пред'являються законодавством, вирішити питання про можливість заміни паперових документів електронними. Мають бути прийняті рішення щодо питань реєстрації, зберігання та забезпечення доступу громадян до електронних документів. В умовах Європейської інтеграції, слід приділити особливу увагу захисту особистих даних користувачів. При розробці документів важливо орієнтуватися на Положення Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо електронної ідентифікації та послуг довіри для електронних транзакцій на внутрішньому ринку. Для реалізації цих засад Україною прийнято «Закон про електронні довірчі послуги» (№2155- VIII, ухвалений Верховною Радою 5 жовтня 2017 року та набирає чинності через рік з дня його публікації) [38]. Цим законом врегульовуються відносини у сферах надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації. Закон полегшує транскордонне використання он-лайн послуг, створює умови для безпечної електронної ідентифікації і автентифікації.

Пріоритетні напрямки розвитку електронного урядування визначені «Концепцією розвитку електронного урядування в Україні» [23].

Важливішими з них є:

1. Модернізація публічних послуг громадянам та бізнесу: електронні послуги; електронна ідентифікація; відкриті дані; електронна участь громадян.
2. Модернізація публічного управління: електронна взаємодія реєстрів; електронний документообіг; е-урядування базовими галузями.
3. Управління розвитком е-урядування: базова ІТ інфраструктура-ефективне управління.

Держава має приділяти особливу увагу популяризації електронного урядування серед усіх верст населення, пояснюючи головні переваги інформаційно-комунікаційних технологій в повсякденному житті кожного громадянина. Суспільство має бути проінформовано про наслідки впровадження електронного урядування.

Нажаль не всі проблеми вирішені, а більшість з них мають міжвідомчий та міжрегіональний характер та мають бути розв'язані на державному рівні, а саме чітко розмежувати повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо інформатизації та здійснювати контроль їх діяльності.

Для подальшого розвитку електронного урядування в Україні потрібна, насамперед, трансформація державного управління, усунення зайвої бюрократизації та спрощення управлінських процедур. Важливим є подальший розвиток нормативно-правової бази з урахуванням світових стандартів. А головне – відмова від традиційних технологій, перехід на виключно безпаперові технології, принаймні в межах урядової взаємодії [8, с. 23].

Для забезпечення повноцінного втілення електронної демократії необхідно передбачити наступні кроки:

1. Запровадити мережу сервісів у сфері електронного урядування створити умови для ресурсного забезпечення.
2. Запровадити електронне голосування, а також електронний виборчий процес, електронний референдум та електронний плебісцит.
3. Вжити заходів для залучення фізичних та юридичних осіб до розвитку електронного урядування та електронної демократії зокрема.
4. Забезпечити розвиток відкритих даних.

Доступ до відкритих даних забезпечує громадянам інформаційну рівність. Прикладом забезпечення доступності інформації можуть бути інформаційні портали такі як Офіційний сайт Президента України, Офіційний портал уряду, офіційні сайти Міністерств та відомств, а також інформаційні портали надання адміністративних послуг.

Державне агентство е-урядування визначило пріоритетні напрями та завдання на 2018 рік які можна поділити на чотири групи:

1. Е-Урядування для громадян.
 - 1.1. Реалізація ініціативи 100 пріоритетних електронних послуг.
 - 1.2. Впровадження програмного комплексу автоматизації роботи центрів надання адміністративних послуг.

1.3. Модернізація Єдиного державного веб-порталу відкритих даних data.gov.ua.

1.4. Впровадження Інтегрованої системи електронної ідентифікації.

1.5. Запровадження нових схем і засобів електронної ідентифікації (Mobile ID, Bank ID тощо).

2. Е-Урядування для уряду.

2.1. Впровадження системи «Трембіта».

2.2. Розвиток міжвідомчого та внутрішнього е-документообігу.

2.3. Визначення вимог до формату уніфікованого інформаційного об'єкта для обміну е-документами.

2.4. Впровадження та удосконалення веб-порталу e.gov.ua

2.5. Модернізація національного реєстру державних електронних інформаційних ресурсів.

2.6. Розвиток технологій розподіленого реєстру.

3. Ефективне управління розвитком е-урядування.

3.1. Модернізація Національної програми інформатизації (НПІ) та регіональних програм інформатизації.

3.2. Запровадження міжнародних стандартів у сфері ІТ.

3.3. Запровадження проектного підходу у сфері електронного урядування.

4. Формування політики.

4.1. Розроблення проектів, планів заходів спрямованих на реалізацію концепції розвитку електронного урядування.

Для реалізації пріоритетних напрямів та завдань визначених Державним агентством електронного урядування необхідно:

1. Розробити план заходів із чіткими термінами для реалізації Концепції розвитку електронного урядування до 2020 року

2. Затвердити параметри які дозволяти би оцінювати рівень якості послуг електронного урядування;

3. Затвердити єдині стандарти електронного документообігу а також ведення електронних архівів;

4. Постійно проводити роботу з удосконалення нормативно-правової бази;
5. Визначити на рівні державного бюджету фінансові та матеріально-технічні ресурси та стежити за їх ефективним використанням;
6. Постійно проводити роботу з удосконалення діючих інформаційних порталів, веб-сайтів органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
7. Створити систему підготовки кадрів та обізнаності державних службовців, представників місцевого самоврядування та громадян щодо суті електронного урядування та документообігу.
8. Забезпечити функціонування ефективно діючої комплексної системи захисту інформаційних ресурсів.
9. Підвищити культуру користування сучасними інформаційними технологіями. Переважна більшість користувачів не має необхідних знань та досвіду користування комп'ютерними мережами, базами даних, послугами Інтернет.

Саме система підготовки та перепідготовки кадрів для державного апарата в нових організаційно-технічних умовах повинна приділяти особливу увагу інформаційній освіті майбутніх державних службовців [63, с. 22]. Що стосується безпосередньо електронного урядування, розвиток якого нерозривно пов'язаний із інформатизацією сфер суспільного життя. Отже, розглянувши стан розвитку електронного урядування в Україні, можна зробити висновок, що наша країна взяла шлях на розвиток електронного урядування, але вже на сьогодні ми бачимо великі успіхи з розробки, впровадження, та використання електронного урядування. Насамперед, було впроваджено багато нормативно-правових актів які регулюють та дають змогу впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології для участі громадян у демократичних процесах управління державою. Але і досі створення єдиних правових стандартів залишається важливим завданням формування електронної держави. Запроваджуючи електронне урядування слід розуміти, що, бізнес-спільнота або громадяни не повинні перейматися питанням технічної реалізації процесів

надання електронних послуг, доступу до відкритих даних чи електронної участі. Держава повинна докласти зусиль до цих процесів і розробити їх максимально комфортними, прозорими та не складними.

Висновки до розділу 3

На наш погляд, одним із найголовніших завдань для держави є забезпечити довіру громадян до онлайн сервісів та впевненості в їх безпеці. Не забезпечивши цього, не можна говорити про повноцінне впровадження електронного урядування. Закордонний досвід свідчить що електронними послугами почнуть користуватися тільки тоді коли громада буде переконана, що вони і їх діти можуть безпечно користуватись цими мережами.

Актуальність цього питання зумовлена зростанням ролі інформатизації та інформаційної політики в управлінні суспільним розвитком. Успішне запровадження ефективних інформаційно-комунікаційних інновацій в управлінську діяльність потребує формування державної політики, спрямованої на забезпечення формування умов виробництва, збереження, поширення і комплексного використання всіх видів державних інформаційних ресурсів, вільного доступу до них з боку громадян і організацій будь-якої форми власності, на підвищення ефективності діяльності органів державної влади, управління та місцевого самоврядування.

Державна політика має враховувати інтереси юридичних і фізичних осіб, органів державної влади і місцевого самоврядування; можливості міжнародного співробітництва у сфері інформаційних технологій; реальний стан вітчизняної інформаційної індустрії в умовах ринкової економіки; забезпечення сумісності, взаємодії та інтеграції інформаційних ресурсів на базі сучасних інформаційних технологій та міжнародних стандартів; забезпечення комплексного захисту державних інформаційних ресурсів з використанням сучасних засобів і методів захисту інформації.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз проблеми впровадження електронного врядування в Україні дав можливість сформулювати відповідні висновки:

1. Виявлено, що електронне урядування є формою організації державного управління з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Воно містить декілька напрямів: електронна взаємодія органів влади, онлайн-доступ до даних, електронні послуги, електронна участь громадян в управлінні тощо. Є новою формою організації діяльності органів державної влади, що забезпечує за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій якісно новий рівень оперативності й зручності отримання громадянами та організаціями державних послуг та інформації щодо результатів діяльності державних органів. Основне завдання «електронного урядування» –забезпечення відкритості та прозорості діяльності уряду, встановлення інтерактивного діалогу уряду з суспільством.

2. Обґрунтовано, що створення електронного врядування включає в себе декілька етапів: створення законодавства, яке регулює відносини у сфері надання послуг онлайн державними органами, а також вдосконалення захисту від кіберзлочинів; формування регіональних і муніципальних сайтів, на яких розміщується інформація для громадян; становлення сайтів інтерактивними, де будуть розміщуватися відповіді на найбільш актуальні питання та здійснюватиметься часткова консультація громадян; створення на сайтах системи, що дозволяє громадянам брати участь в опитуваннях, брати участь у форумах; уряд і відомства пропонують онлайн-послуги з оплати податків, штрафів, а також послуги, пов'язані з продовженням ліцензій, реєстрацією юридичних осіб та ін.; на останньому етапі розвитку усі регіональні і муніципальні сайти об'єднуються в єдиний державний портал, який пропонує комплекс послуг для населення. Портал дає можливість громадянам можливість брати участь в обговореннях онлайн, пропонувати поправки законодавства, брати участь в голосуванні в режимі онлайн, а також інші можливості, що розвивають демократію.

3. Мета електронного урядування полягає у розвитку електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості надання електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для громадянина, суспільства та бізнесу. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію системи взаємопов'язаних цілей в рамках відповідної державної політики.

4. Сучасне законодавство України щодо регулювання питання електронного урядування, в тому числі технологій його впровадження та використання нараховує кілька десятків нормативно-правових актів, в яких, електронне урядування розглядається як складова інформатизації, а не як окрема сфера. Також існують різного рівня нормативно-правові акти, які опосередковано регулюють це питання.

Концептуальні засади державної політики у сфері інформатизації, розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування визначено, насамперед, у низці таких законодавчих актів, як закони України «Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про адміністративні послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронний документ та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про захист персональних даних», Концепціях розвитку електронного урядування до 2020 року та Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні тощо.

Цими та іншими законодавчими актами визначена головна мета, принципи, основні завдання, шляхи розв'язання проблем щодо розвитку електронного урядування та його впровадження в різні сфери суспільного життя, завдання та функції органів влади, механізми взаємодії їх між собою та суспільством, громадянами та бізнесом, а також правове забезпечення інформаційної безпеки тощо.

5. Загалом електронне урядування відіграє важливу роль у інформатизаційних процесах галузей України. На сьогодні, в Україні

електронне урядування функціонує у напрямі: електронного документообігу; електронної освіти; електронної зайнятості; е-податкової; електронної медицини; е-уряду; е-бібліотеки; е-митниці; електронного суду; е-земельного кадастру; інтернет-банкінгу; е-транспорту і т.д.

Вважаю, що сьогодні реалізовано такі основні заходи із запровадження е-урядування в Україні: розроблено портал «IGov.ua», на якому в онлайн-режимі можна скористатися державними послугами і громадянам, і бізнесу; створено веб-ресурси міністерств, відомств, агенцій, де можна отримати інформацію про їх діяльність, звіти, статистичну інформацію (наприклад, сайт Міністерства фінансів України); створено онлайн-платформу для здійснення державних закупівель – Prozorro.

Дослідивши та проаналізувавши хід подій у галузі інформатизації в Україні, а також різноманітні документи та матеріали, можна зробити висновок про те, що в цьому напрямку все ж таки здійснюються певні заходи. Можливо, не настільки інтенсивно, як в інших державах, але можна стверджувати, що через деякий час Україна також буде характеризуватися неабиякими здобутками в цій сфері. Крім того, очевидним є те, що концептуальні, стратегічні та адміністративно-правові засади впровадження електронного урядування в Україні були закладені ще з 1992 року, саме з цього часу законодавче забезпечення процесів електронного урядування є одним з основних на шляху успішного впровадження елементів цієї системи в Україні.

6. Актуальність опрацювання питань і проблем функціонування електронної демократії на світовій арені сьогодні не викликає сумнівів і полягає в тому, що електронна демократія не веде до виникнення іншого типу демократії на відміну від того типу, який існує там, де вона впроваджується. З принципової точки зору, електронна демократія не покликана змінити демократію або тип демократії, що існує в місці її впровадження і становлення.

Показовим прикладом впровадження електронної демократії справедливо можна вважати системи, які функціонують в Європі, до того ж, як в окремо взятих європейських державах, так і в Європейському Союзі в цілому. Електронна демократія в Європі є незамінним інструментом у реформуванні

політико-державного управління і роботі місцевого самоврядування, а також створення більш гнучкої, прозорої та публічної адміністрації.

Результати проведеного дослідження дають можливість говорити про те, що в кожній конкретній країні демократичні і людські цінності, а також і етичні міркування є невіддільними частинами технологічних аспектів електронної демократії, двигуном якої є вимоги демократії, а не технології. При цьому електронна демократія не займається просуванням будь-якого конкретного типу демократії і, на мій погляд, в найближчій перспективі буде невід'ємною частиною системи державного управління, у зв'язку з чим органам влади має сенс подумати про те, як підвищити довіру до влади з боку суспільства.

7. Сучасна еволюція інституційної системи електронного урядування, зокрема, створення Державного агентства з питань електронного урядування України, є важливим кроком в розбудові інформаційного суспільства в Україні.

Протягом минулого і поточного року, центральні органи влади приділяли значну увагу розвитку е-врядування. Варто відмітити прогрес у формуванні нормативно-правової бази розвитку електронного урядування: прийняття програмних документів у цій сфері (Концепції розвитку електронного урядування в Україні, Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні), Закону України «Про електронні довірчі послуги», а також у практичній реалізації окремих його напрямів (електронізації адміністративних послуг, розвитку відкритих даних). Проте у сфері розвитку е-урядування не вирішуються важливі питання. Зокрема, викликає стурбованість значний розрив у розвитку е-послуг на центральному та місцевому рівнях, що частково зумовлено низьким рівнем впровадження електронного документообігу в місцевих органах влади, відсутністю повноцінної електронної взаємодії між інформаційними системами державних органів.

8. Система державного управління в Україні не відповідає потребам країни у проведенні комплексних реформ у різних сферах державної політики та її європейському вибору, а також європейським стандартам належного управління державою. Україна займає низькі позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності, пов'язаних із державним управлінням.

9. Для реалізації пріоритетних напрямів та завдань визначених Державним агентством електронного урядування пропонується:

1. Розробити план заходів із чіткими термінами для реалізації Концепції розвитку електронного урядування до 2020 року
2. Затвердити параметри які дозволяли би оцінювати рівень якості послуг електронного урядування;
3. Затвердити єдині стандарти електронного документообігу а також ведення електронних архівів;
4. Постійно проводити роботу з удосконалення нормативно-правової бази;
5. Визначити на рівні державного бюджету фінансові та матеріально-технічні ресурси та стежити за їх ефективним використанням;
6. Постійно проводити роботу з удосконалення діючих інформаційних порталів, веб-сайтів органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
7. Створити систему підготовки кадрів та обізнаності державних службовців, представників місцевого самоврядування та громадян щодо суті електронного урядування та документообігу.
8. Забезпечити функціонування ефективно діючої комплексної системи захисту інформаційних ресурсів.
9. Підвищити культуру користування сучасними інформаційними технологіями.

Для подальшого розвитку електронного урядування в Україні потрібна, насамперед, трансформація державного управління, усунення зайвої бюрократизації та спрощення управлінських процедур. Важливим є подальший розвиток нормативно-правової бази з урахуванням світових стандартів. А головне – відмова від традиційних технологій, перехід на виключно безпаперові технології, принаймні в межах урядової взаємодії.

На наш погляд одним із найголовніших завдань для держави є забезпечити довіру громадян до онлайн сервісів та впевненості в їх безпеці. Не забезпечивши цього, не можна говорити про повноцінне впровадження

електронного урядування. Закордонний досвід свідчить що електронними послугами почнуть користуватися тільки тоді коли громада буде переконана, що вони і їх діти можуть безпечно користуватись цими мережами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджига Т. В. Проблемні питання розвитку електронного урядування в Україні. – 2017. [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/elektron_vriyaduv-26faf.pdf
2. Арабаджийски Н. З. Развитие электронной демократии на уровне местного самоуправления в Республике Болгария // Экономика и управление: научно-практический журнал. – 2016. – № 4 (132). – С. 24–30.
3. Архипова Є. О. Електронне урядування як форма організації державного управління [Електронний ресурс] / Є.О. Архипова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – № 5. – 2015. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=855>
4. Архипова Є. О., Дмитренко Н. О. Досвід впровадження електронного урядування в Естонії та його імплементація в Україні // Молодий вчений. – 2015. – № 11 (26). Частина 3, листопад. – С. 148-152.
5. Бабаєв В. М. Текст лекцій з дисципліни «Електронне урядування» (для студентів 5 курсу спеціальності 8.03060101 „Менеджмент організацій і адміністрування» денної форми навчання) / В.М. Бабаєв, М.М. Новікова, С.О. Гайдученко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 127 с.
6. Бондар І. Г. Деякі питання удосконалення правової регламентації електронного урядування в Україні // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 18 березня 2016 року): у 2 ч. Ч. 2. – Київ: Нац. акад. СБУ, 2016. – С. 68-71.
7. Гапсєв Л. Електронне урядування: проблеми, пріоритети, завдання // I.FACTOR. – 2018. – № 3. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2018/march/issue-3/article-34920.html>
8. Горбулін В. П., Грицяк Н.В., Семенченко А.І., Карпенко О.В. та ін. Електронне урядування: підручник/за заг. ред. проф. Ю.В. Ковбасюка; наук. ред. проф. Н.В. Грицяк, проф. А.І. Семенченка. – К.: НАДУ, 2014. – 352 с.

9. Гребя Р. Електронне врядування-2017: досягнення і перспективи // Українська правда. – 2018. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/01/9/7167821/>
10. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 474-р. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/474-2016-%D1%80>
11. Дніпров О. С. Зарубіжний та вітчизняний досвід електронного урядування // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – №2. – С. 202-206.
12. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. – К., 2017. Частина 2: Електронне урядування: основи та стратегії реалізації / [А.І. Семенченко, А.О. Серенок]. – К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. – 72 с.
13. Електронне урядування: все, що вам потрібно знати про Е-послуги // Galinfo. – 2018. [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/articles/elektronne_uryaduvannya_vse_shcho_vam_potribno_znaty_pro_eposlugu_283692.html
14. Загальнодержавна програма «Електронна Україна на 2005-2012 роки: Проект Закону від 15.04.2004 5414. - [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5414&skl=5
15. Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень від 24.03.2016 №4302. [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58527
16. Ільницький М. П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні: автореф. дис на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук // М.П. Ільницький. – Ужгород, 2017. – 25 с.
17. Кагановська Т. Є. Електронне урядування як форма державного управління в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Т. Є. Кагановська // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 176–182.

18. Кагановська Т. Є. Електронне урядування як форма державного управління в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Форум права. – 2014. – № 2. – С. 176-182.
19. Квітка С. А, Соколовська О. О. Електронне урядування як інноваційний механізм взаємодії влади, бізнесу та громадянського суспільства: зарубіжний досвід та передумови розвитку в Україні // Аспекти публічного управління. – 2015. – № 9 (23). – С. 26-34.
20. Кислюк К. В. Розвиток електронного урядування в Україні як фактор соціокультурної динаміки // Культурологія. – 2018. – Випуск 60. – С. 228-237.
21. Клімушин П. С. Електронне урядування в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / П. С. Клімушин, А. О. Серенок. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
22. Клімушин П. С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві : [монографія] / П. С. Клімушин. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2016. – 524 с.
23. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилиєв, Е.Л. Клепець, Ю.Місников, О.Арво, Т.В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут. За ред. А.І. Семенченко, 2009 р. – 16 с.
24. Кравець Р. Б. Електронна черга як результативна складова впровадження принципів електронного урядування // Pressing problems of public administration. – 2018. – № 1(53). – С. 2-5.
25. Лаврик Н. В. Электронная демократия: мировой опыт // Вестн. Забайкал. гос. ун-та. – 2017. – Т. 23. № 2. – С. 67-75.
26. Лопушинський І. П. Упровадження електронного урядування в роботу органів виконавчої влади України як вагома складова реформування державної служби / І. П. Лопушинський // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : ДокНаукДержУпр. – 2010. – №2. – С. 194–198.

27. Малий І., Радіонова І., Ємельяненко Л. та ін. Антикризове управління національною економікою: монографія / за заг. ред. І. Малого. – К.: КНЕУ, 2017. – 368 с.
28. Мальцева І. В. Зарубіжний та вітчизняний досвід електронного урядування. Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 8-9 вересня 2016 року). – О., 2016. – С. 90-96.
29. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади: монографія. – Харків: Панов, 2016. – 444 с.
30. Мезенцев А. В. Електронне урядування, електронна демократія – підходи до визначень // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1 (48). – С. 2-6.
31. Нижній Т. В. Теоретичні засади електронного урядування / Т.В. Нижній // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 20. – С. 112-116
32. Питання реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного урядування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 360. Офіційний вісник України. – 2010. – № 18. – Ст. 806.
33. Політанський В. Правові погляди на український досвід упровадження електронного урядування // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2018. – С. 19-24.
34. Про Державну інформаційну систему електронних звернень громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2013 р. № 958. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/958-2013-%D0%BF>
35. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 01.08.2002 р. № 683/2002. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002>
36. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. №2939-УІ. Офіційний вісник України. 2011. № 10. Ст. 446.

37. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. № 852-ІУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 36. Ст. 276.
38. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.400.
39. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-ІУ // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275.
40. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 р. № 1014-р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D1%80>
41. Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 492. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF>
42. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: Указ Президента України від 31.07.2000 р. № 928/2000. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>
43. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд»: Постанова Кабінету Міністрів України «від 24.02.2003 р. № 208. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF>
44. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
45. Про інформацію: Закону України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 48, ст.650.
46. Про Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.1995 р.

№ 505. [Електронне джерело]. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-95-%D0%BF>

47. Про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2004 р. № 326. Офіційний вісник України. 2004. №11. Ст. 665.

48. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27-28. Ст. 181.

49. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-У // Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.

50. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій: Указ Президента України від 20.10.2005 р. № 1497/2005. [Електронне джерело]. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005>

51. Про Порядок застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1452. Урядовий кур'єр. 2004. № 214.

52. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3. [Електронне джерело]. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>

53. Про Робочу групу з розробки урядової політики в сфері розвитку електронного урядування при Віце-прем'єр-міністрові України - Міністрові регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. [Електронне джерело]. – Режим доступу:
<https://www.e.gov.ua/news?page=14>

54. Про Стратегію сталого розвитку «Україна 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

55. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>

56. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>

57. Про схвалення Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.09.2012 р. № 634-р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2012-%D1%80>

58. Про схвалення плану дій із впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5.04.2012 р. № 220-р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/245152533>.

59. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. №386-р. Урядовий кур'єр. 2013. № 105.

60. Про Типовий порядок здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1453. Урядовий кур'єр. 2004. № 214.

61. Про Центральний засвідчувальний орган: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1451. Урядовий кур'єр. 2004. № 214.

62. Риженко О. В. Стратегічні пріоритети сучасного розвитку електронного урядування в Україні. Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 43. – С. 99-103.

63. Рощук М. Розвиток електронного урядування в Україні: правовий аспект забезпечення безпеки інформації / М. Рощук // Development of electronic government in Ukraine: legal aspects of providing information security // Ukrainian Scientific Journal of Information Security, 2018, vol. 24, issue 1, p. 17-22.
64. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки від 24 червня 2016 р. № 474-р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80#n9>
65. Розвиток мережі ЦНАП за III квартал 2018 року від 19 жовтня 2018 р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://cnap.in.ua>
66. Мельник, Є Основні положення випускної кваліфікаційної роботи відображені у статті Мельник Є. Стан розвитку електронного урядування в Україні / Є. Мельник // Управління і адміністрування : зб. наук. ст. студ. ден. форми навч. / відп. ред. С. І. Бай. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – Ч. 2. – С. 376–381.